

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SVEIKATOS MOKSLŲ KATEDRA

Taikomosios kūno kultūros magistrantūros studijų programa

Tadas Šerpetauskas

DIRBANČIŲ KINEZITERAPEUTŲ EMPATIŠKUMO TYRIMAS

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas –
Doc. dr. Daiva Mockevičienė*

Magistro darbo santrauka

Bakalauro darbe analizuojamas dirbančių kineziterapeutų empatiškumas, nustatomas lygis.

Tyrimė dalyvavo 101 respondentas: 8 Tauragės reabilitacijos centro, 13 Šiaulių reabilitacijos centro, 14 Šiaulių respublikinės ligoninės, 17 Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikos, 8 Kelmės ligoninės, 8 Mažeikių ligoninės, 10 Palangos reabilitacijos ligoninės, 4 KMU Psichofiziologijos ir reabilitacijos instituto, 10 UAB Sveikatos centro „Energetikas“, 9 VšĮ Klaipėdos ligoninės (buvusi VšĮ Klaipėdos jūrininkų ligoninė) kineziterapeutai.

Empatiškumas buvo tirtas pagal A. Mechrabyen, N. Epštein metodiką. Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmenį. Buvo tiriama empatijos lygmens priklausomybė nuo lyties, amžiaus, darbo stažo ir šeimyninės padėties. Empatiškumo tyrimo rezultatai buvo lyginami su būsimųjų kineziterapeutų empatijos lygmenimis studijų metu, amžiaus ir lyties atžvilgiu. Analizuojant tyrimo duomenis buvo siekiama nustatyti, ar kinta dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmuo nuo darbo stažo.

Tyrimo rezultatai parodė, jog didėjant amžiui bei darbo stažui empatiškumo lygis dirbančių kineziterapeutų mažėja. Darbuotojai įpranta saugoti save, tampa mažiau įsiklausantys į paciento problemas, stengiasi išvengti galimų konfliktinių bei dviprasmiškų situacijų.

Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmuo turi tendenciją mažėti didėjant darbo stažui. Daugėja žemo empatijos lygmens specialistų, o aukštas empatiškumo lygmuo turi tendenciją mažėti. Aukštas empatiškumo lygis yra charakteringesnis jauniems specialistams, kurie neturi sukaupę didelio darbo stažo. Žemas empatiškumo lygmuo būdingas didelį darbo stažą sukaupusiems kineziterapeutams. Vidutinis empatijos lygmuo visuose tyrimuose yra nepastovus ir svyruojantis. Jis daugiausia charakteringas darbuotojams, kurių darbo stažas yra nuo 1 iki 15 metų. Darėme prielaidą, jog dirbant kasmet kineziterapeutų empatiškumas turėtų mažėti.

Pastebėta empatiškumo priklausomybė nuo amžiaus, kuo darbuotojui daugiau metų, tuo jo empatiškumas mažesnis. Žymus aukšto empatijos lygmens sumažėjimas nustatytas ankstyvosios brandos ir vidutinio amžiaus tarpsnio asmenims.

Iškelta hipotezė, kad dirbančių kineziterapeutų empatiškumas tobulėja didėjant darbo stažui, nepasitvirtino.

Esminės sąvokos: empatija, empatiškumo lygis, kineziterapeutas, studentas.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
I skyrius. EMPATIŠKUMAS IR JO SVARBA MOKSLINIUOSE DARBUOSE	8
1.1. Empatiškumo sampratos įvairovė mokslo darbuose.....	8
1.2. Empatiškumo svarba medicinos srityje dirbantiems specialistams	15
II skyrius. DIRBANČIŲ KINEZITERAPEUTŲ EMPATIŠKUMO TYRIMAS	30
2.1. Tyrimo metodika.....	30
2.1. Tyrimo dalyviai.....	30
2.2. Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo raiška.....	31
2.3.1. Kineziterapeutų empatiškumo priklausomybė nuo darbo stažo	34
2.3.2. Tiriamųjų empatiškumo priklausomybė nuo darbo stažo ir lyties.....	36
2.3.3. Respondentų empatiškumo kaitos priklausomybė nuo šeimyninės padėties.....	38
2.3.4. Dirbančių kineziterapeutų priklausomybė nuo amžiaus.....	40
2.3.5. Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo priklausomybė nuo lyties.....	42
Išvados	45
Literatūra	46
Summary	56
Priedas	58

Įvadas

Problema ir jos aktualumas

Daugelio žmonių universalus noras - bendrauti su kitais žmonėmis. Socialinis bendravimas yra pagrindinis faktorius, kuris palaiko socialinę aplinką (Hargie, 2011). Bendravimas yra vienas iš pagrindinių psichologinių poreikių žmogui – poreikio sąveikauti, bendrauti (Ali Yildiz, Duy, 2013). Kaip socialinė būtybė, žmogus turi poreikį gyventi grupėmis, o kurti efektyvų bei darnų bendravimą yra viena iš būtinų sąlygų norint gyventi su kitais žmonėmis grupėje (Rameson et al., 2011). Tarpasmeninis bendravimas gali būti apibrėžiamas kaip psichosocialinis procesas, kuriame dalyvauja ne mažiau nei du asmenys, kurie abipusiškai dalijasi informacija, emocijomis, mintimis ir patirtimi. Palankūs tarpasmeninio bendravimo rezultatai suteikia artimesnius, prasmingesnius ir šiltesnius santykius, o nevykę bendravimo modeliai sukelia asmeninių ir tarpasmeninių santykių problemas. Taigi, yra svarbu mokytis ir mokytis bendravimo strategijų, nes asmenys, kurie gali užmegzti šiltus ir abipusius santykius, gyvenime gali būti laimingesni ir padaryti laimingus kitus žmones (Karre, 2011). Norint, kad tarpasmeniniai santykiai būtų geri ir šilti, reikėtų atidžiai išklausti, įsigilinti į kito jausmus bei mintis ir jausti suprastam kitų. Būtent empatija gali būti svarbiausia tarpasmeninio bendravimo pamatu, kaip gebėjimas suprasti kitą žmogų ir įsijausti į jo esamą padėtį. Taigi empatija gali būti vienas iš esminių dalykų santykiuose su kitais žmonėmis (Calloway, 2009).

Šiuolaikinėje visuomenėje dėl intensyvaus gyvenimo ritmo ir dėl siekio įgyvendinti individualistines vertybes, būdingas vakarietiškai kultūrai, žmonės vis labiau susikoncentruoja į asmenines problemas, vis mažiau dėmesio skiria savo artimiesiems, o juo labiau kitiems bendruomenės nariams. Tačiau nė vienas iš mūsų negyvename izoliuotai nuo savo artimųjų ir nuo sociumo, todėl rečiau ar dažniau iškyla supratimo, atjautimo, paramos ir pagalbos poreikis tiek artimų tarpusavio santykių, tiek platesnių socialinių kontaktų lygmeniu (Gailienė, Adomaitytė, 2009). Gyvenime žmonės reiškia pyktį, jog jų niekas neužjaučia ir nesupranta, tuo tarpu patys nemato savęs iš šalies, kai jie daro tą patį ir nesistengia veltui naudoti savo laiko ir energijos kito žmogaus problemoms ir jausmams suprasti. Jaučiamas ir išreiškiamas supratingumas bei užuojauta yra labai svarbi socialinė sąveika, nes tai padeda sukurti ir išlaikyti tarpasmeninius santykius (Baron-Cohen, Wheelwright, 2004).

Sagkal ir kt. autoriai (2012) teigia, kad vienas svarbiausių šių dienų mokyklos uždavinių yra išmokyti mokinius bendravimo, supratingumo, vienas kito išklauso bei ramybės ugdymo, kad šių įgūdžių ugdymas būtų suprantamas kaip asmenybės empatiškumo ugdymas. Taigi empatijos įgūdžio

lavinimas mokykloje vaidina svarbų vaidmenį užtikrinant, kad mokiniai bus galintys suprasti emocijas ir vienas kito jausmus, rodys aukštesnę moralę ir kultūringą elgesį socialinėje aplinkoje bei sugebės suvaldyti savo agresiją ir pyktį (Feshbach, Feshbach, 2009).

Empatijos tyrimai buvo atliekami įvairiose žmogaus srityse. Pavyzdžiui, buvo atliekami tyrimai, norint pagerinti viešojo aptarnavimo sektoriaus kokybę. Norėdamas pagerinti paslaugų kokybę darbuotojas turi turėti daug gebėjimų, tačiau tyrimas buvo sutelktas į gebėjimą išreikšti empatiją, nes tai susiję su daugeliu socialinių reiškinių: pagalbos teikimo, rūpestingumo, malonaus moralinio elgesio su kitais, malonesnio bendravimo, mažesnio agresyvaus elgesio ir neapykantos. Atsižvelgiant į svarbias pasekmes, valstybinio valdymo srityje vis daugėja tyrimų, kurie orientuoti į empatiją ir jos įtaką (Vermeeren et al., 2011). Mes visi esame skirtingi. Išskirtinumas – tai sąvoka, kuri pastaruosius dvidešimt metų yra aktyviai aptariama literatūros šaltiniuose. Išskirtinumas arba skirtybės reiškia skirtumą tarp individų įvairiais požymiais (informacinės/funkcinės charakteristikos, asmenybės bruožai, asmeninės vertybės, religiniai įsitikinimai, seksualinės orientacijos, protinės ir fizinės galioms ir gebėjimai), kurie gali sutrikti, supratimo, jog mes visi esame skirtingi (Van Dick et al., 2008). Tyrimai parodė, jog darbo grupėje produktyvumą nulemia žmonių skirtybės ir jų bendravimas, paremtas supratingumu. Empatiškas bendravimas darbo grupėje padidina darbo našumą ir paaiškina, kad tai yra labai svarbus elementas norit pasiekti gerų rezultatų dirbant grupėje su įvairius išskirtinumus turinčiais žmonėmis (Stegmann et al., 2012; Roberge, Van Dick, 2010).

Empatiškumas svarbus daugelyje specialybių, kuriose išreikštas supratingumas, ir jausmai galėtų įnešti geresnių darbo rezultatų. Lapeškieienė (1996, p. 30) pažymi, kad nuo kitų profesijų mokytojo profesija skiriasi, be daugelio kitų dalykų, tuo, kad mokytojas pats yra savo darbo įrankis. Mokytojas gi neturi nieko – tik save: savo žinojimą ir jausmus, išmintį ir įgūdžius, patyrimą ir vertybes. Be daugelio įvairiausių dalykų, ką mokytojas turi su savimi – neatsiejamas dalykas dirbant su ugdytiniais išlieka jausmai. Nacionalinio psichikos sveikatos instituto mokslininkų atlikti tyrimai parodė, kad vaiko empatinius gebėjimus iš esmės lemia auklėjimas. Mokslininkai pastebėjo, kad vaikų empatiniai gebėjimai ugdomi jiems stebint suaugusiuosius. Tik matydami deramo elgesio pavyzdžius vaikai gali išmokti jautrumo kitam, todėl pedagogas šiuo atveju vaidina svarbų vaidmenį mokinių auklėjime.

Nuo pedagogo asmenybės ir veiklos priklauso mokinių ugdymo sėkmė. Visais laikais pedagogui buvo keliami ypatingi reikalavimai, nes tik asmenybės gali išugdyti asmenybes (Laužikas, 1993). Kiekvienas specialistas turi ne tik gerai atlikti savo darbą, būti geras savo srities specialistas,

tačiau turi kelti sau naujus socialinius uždavinius. „Pastaruoju metu vis dažniau vertinama ne tik pagal protą, išsilavinimą bei patirtį, bet ir pagal kitą kriterijų – pagal tai, kaip susitvarkome su savo emocijomis ir jausmais. Šis kriterijus vis svarbesnis priimant į darbą, paaukštinant pareigose ir pan“. (Goleman, 2001). Kiekvienas specialistas turėtų įvaldyti tam tikrus bendravimo, gebėjimo įsijausti į kito žmogaus situaciją, emocinę būseną, gebėti pažvelgti į situaciją kito žmogaus akimis, atkoduoti jo jausmus. Tai kartu susiję su savivoka, savo jausmų pažinimu, vėliau savistabos rezultatus pritaikant bendravime su kitais. Žmogaus emocijos siejamos su mąstymu, įsitikinimais bei troškimais, todėl empatija pasižymintys žmonės paprastai gali tiksliau apibūdinti kito žmogaus minčių kryptį ir nusiteikimą. Todėl specialisto empatiškumas yra būtina sąlyga siekiant gerų rezultatų dirbant su žmonėmis. Reikėtų būti atidesniems, kad nesukeltume kitiems neigiamų emocijų ir patys išliktume ramūs. Pavargę ar labai susijaudinę, turėtume stengtis kuo greičiau nusiraminti, atsipalaiduoti (Krikštopaitis, 1976). Kad galėtume sėkmingai kontroliuoti save ir būti pakantūs bei supratingi kito žmogaus atžvilgiu, reikia tokių savybių, kaip dėmesingumo ir empatiškumo. Taigi, žmogiškosios savybės yra tiek pat svarbios kaip ir specialisto kvalifikacija. Pagrindinę tokių savybių grupę sudaro šiltumas, nuoširdumas ir empatiškumas. Empatiškas asmuo pasiners į kito problemą visa savo esybe, paliks šalia visas išankstines nuostatas, įtarimus, nepasitikėjimą. Jis gyvens tuo, ką tu kalbi, pamirš save, jo rūpesčio objektas tuo metu bus asmuo, su kuriuo jis bendrauja (Gudonis, Masiokienė, 2008). Jei žmogus yra bet kokiam kontakte su kitu žmogumi, tuomet jis ar ji būtinai turi turėti bent minimalų empatiškumo jausmą (Koehn, 1998). Kad suprastume kitus žmones, mes turime gebėti atjausti, sugebėti matyti tokį pasaulį, kokį mato kitas žmogus. Atjauta ir kitų žmonių problemų supratimas yra tiesiog būtina tiek atskirų profesijų atstovams, tiek kiekvienam žmogui apskritai, jeigu siekiama veiksmingų rezultatų arba gerų tarpusavio santykių (Gailienė, Adomaitytė, 2009). Svarbu mokytis matyti žmones kaip atskirus individus, kurių funkcija nėra mums kažką duoti, kurie gyvena savo gyvenimą, turi savo tikslus, jausmus, mintis. Gebėjimas taip žvelgti į kitus - būtina sveikos laimės sąlyga. Todėl lavindami empatiją kartu tiesiame ne tik savo kelią į tikrą, stabilią laimę, bet kartu ir padedame kitiems, šalia mūsų esantiems žmonėms.

Ar empatiškumas yra įgimtas ar įgytas žmogaus gebėjimas? Ar tai priklauso nuo jo šeimyninės padėties, lyties ir darbo stažo? Nėra gausių duomenų apie empatiškumo prigimtį bei jo priklausomybę nuo darbo stažo bei šeimyninės padėties. Todėl aktualu nustatyti empatiškumo priklausomybę nuo darbo stažo bei šeimyninės padėties.

Tyrimo objektas – dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmuo.

Hipotezė: tikėtina, kad dirbančių kineziterapeutų empatijos lygis didėja įgyjant didesnę darbo stažą.

Tyrimo tikslas – nustatyti dirbančių kineziterapeutų empatiškumo kaitą.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą nagrinėjamu empatijos klausimu;
2. Atliekant anketinę apklausą atskleisti tiriamųjų demografinius rodiklius;
3. Nustatyti respondentų empatiškumo priklausomybę nuo lyties, darbo stažo ir šeimyninės padėties;
4. Palyginti studentų ir dirbančių kineziterapeutų empatiškumą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa.

Tyrimo dalyviai: Šiaulių reabilitacijos centro, Šiaulių respublikinės ligoninės, Tauragės reabilitacijos centro ir Lietuvos Sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikos, Kelmės ligoninės, Mažeikių ligoninės, Palangos reabilitacijos ligoninės, KMU Psichofiziologijos ir reabilitacijos instituto, UAB Sveikatos centro „Energetikas“, VšĮ Klaipėdos ligoninės (buvusi VšĮ Klaipėdos jūrininkų ligoninė) kineziterapeutai.

Magistro darbo struktūra. Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (125 šaltiniai), santrauka (reziumė) anglų kalba, priedas. Tyrimo duomenis iliustruoja 3 lentelės, 8 paveikslai. Prieduose pateikiamas anketinės apklausos pavyzdys. Darbo apimtis - 59 puslapiai.

I skyrius. EMPATIŠKUMAS IR JO SVARBA MOKSLINIUOSE DARBUOSE

1.1. Empatiškumo sampratos įvairovė mokslo darbuose

Empatijos apibrėžimas ir suvokimas šiek tiek skiriasi priklausomai nuo to, kurioje mokslo šakoje yra vartojamas. XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje pirmiausia empatijos apibrėžimas pradėtas vartoti medicinos bei psichologijos srityse, o vėliau įgavo kontrastingų apibrėžimų iš filosofų bei psichoterapeutų (Aragona, 2013). Devintojo dešimtmečio viduryje, mokslininkams atradus veidrodinius neuronus, plūstelėjo didelis susidomėjimas empatijos fenomenu. Šis fenomenas nuo seno buvo žmonių kultūroje, tačiau buvo suprantamas skirtingai ir vartojamas skirtingais terminais. Tačiau šis fenomenalus terminas pirmą kartą buvo įvardintas Vokiečių kalboje *einfühlung* (“ein“ – į kažką, “fühlung“ – jausmas). Pirmą kartą šitą terminą Europoje paminėjo Johann Gottfried von Herder (1744-1803), kuris tuo metu reiškė jausti ir indentifikuotis su norimo žmogaus padėtimi. Vėliau Robert Vischer (1847-1933) šitą terminą pavartojo filosofijos šakoje, estetikoje, tiriant grožį ir meną (Kramer, 2012). Po kelių dešimtmečių šis terminas buvo pavartotas psichologijoje Theodor Lipps (1851-1914), kuris empatiją apibūdino, kaip nesąmoningą, instinktyvų ir žmogaus viduje vykstančią imitacijos procesų sintezę tarp stebėtojo ir stebimojo objekto (Valeriani ir kt., 2008). Turbūt didžiausią perversmą, tiriant empatijos fenomeną, padarė Edward Bradford Titchener (1867-1927), kuris 1909 m. vokišką psichologinės koncepcijos terminą “*einfühlung*“ susiejo su empatija. Tai buvo pseudo graikų naujadaras, kuris reiškė “stiprų vidinį jausmą“. Tai buvo terminas, kuris buvo įrašytas į tarptautinį žodžių žodyną (Titchener, 1909).

Nors empatija nėra savanaudiškas jausmas, tačiau naujausių tyrimų rezultatai rodo, jog empatija gali būti labai svarbi vadovavimui (Humphrey, 2013). Kellett ir kt., (2002, 2006) savo tyrimuose nustatė, kad empatija yra vienas iš svarbiausių rodiklių prognozuojant lyderystę darbo grupėje ir buvo svarbesnė nei kognityviniai pažinimo gebėjimai ar gebėjimas atlikti kompleksines užduotis. Autoriai savo tyrime sukūrė naują savoką – interaktyvioji empatija. Tai, anot autorių, yra tokia empatijos rūšis, kurią turi tik lyderiaujantys žmonės. Ši empatijos rūšis padeda lyderiams imtis iniciatyvos ir užmegzti abipusį emocinį ryšį, per kurį jie daro įtaką kitų žmonių emocijoms ir ypatingai gerai jaučia kitų žmonių jausmus. Mahsud ir kt., (2010) savo tyrime patvirtino, kad žmonės su didesniu empatijos lygiu buvo linkę atlikti vadovaujamą darbą. Sadri (2011) tyrimo rezultatais nustatė, kad lyderiai su dideliu

empatijos gebėjimo lygiu savo darbdavių buvo vertinami didensiu naudingumo koeficientu bei produktyvesniu darbu.

Žmogaus empatiškumą daugelis gali suprasti tik siaurąja prasme, jog empatinė pagalba teikiama tik tuomet, kai žmogui reikia emocinės paramos. Tačiau tai yra kur kas plačiau siekianti sąvoka, kuri reikalinga socialinėje aplinkoje, norint ne tik suteikti emocinį supratingumą, bet ir siekiant geresnių bendravimo ir bendradarbiavimo santykių, racionalių ir efektyvesnių sprendimo būdų, siekiant suprasti kito situaciją bei jo esamą padėtį. Todėl empatiškumas gali būti plačiai naudojamas įvairaus tipo profesijose dirbant su žmonėmis.

Kiekvienas žmogus yra individualus, todėl ir kiekvienas autorius savo tyrimuose bei samprotavimuose empatiją aiškina ir supranta savitai (žr. 1 lentelę):

1 lentelė

Empatijos sampratos aiškinimo įvairovė

Kategorija	Apibrėžimas
Psichologinis konstruktas	Tai yra platus psichologinis konstruktas, apimantis įvairius pažinimo ir emocijų procesus, kurie leidžia žmonėms gerai suprasti ir pajauti kito žmogaus esamą padėtį suvokiant tai ar įsivaizduojant (Batson, Ahmad, 2009).
Asmenybės bruožas, ypatumas	Empatija yra svarbus asmenybės bruožas, kuris padeda išsaugoti psichinę sveikatą bei kurti atvirus, stiprius tarpasmeninius santykius (Malinauskas, 2008); Tai asmenybės ypatumas ar gebėjimas, turintis lemiamos reikšmės profesinės veiklos reikšmingumui (Gailienė, Adomaitytė, 2009); Empatija gali būti kaip paveldėtas bruožas, kaip profesinė būseną, kaip empatiškas bendravimas, kaip padidintas rūpestingumas, kaip gilesnių santykių supratimas (Kunyk, Olson, 2001, Jurevičienė, 2012).
Supratingumas	Empatija - tai supratingumas ir dalijimasis vienas kito emocijomis ir išgyvenimais (Cohen ir Strayern, 1996); Empatija - tai kito emocijų supratimo, įsijautimo gebėjimai: domėjimasis kitu, dėmesingumas kito žodžiams ir jausmams (Rubin, Martin, 1994); Empatija - tai įsijautimas ir supratimas, ką kitas žmogus patiria (Baillie, 1995); Empatija yra pagrindas siekiant suprasti kliento poreikius bei emocijas (Kunyk, Olson, 2001); Empatija - tai gebėjimas įeiti į kito žmogaus pasaulį ir suprasti jo išgyvenimus, mokėjimas matyti vidinę ir išorinę tikrovę to asmens akimis (Vitkauskas, 2003);

	Empatija - tai nuolatinis siekimas suprasti kliento jausmus ir pasisakymus (Rogers, 2005); Empatija - tai savo ir kitų žmonių emocijų supratimas (Bellack, Mueser, Gingerich, Agresta, 2004; Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė, 1996; Goleman, 2001; Raudeliūnaitė, 2009; Jūsevičianė, 2012);
Įsijautimas	Empatija - tai gebėjimas įsijausti į kito emocijas: klausinėti ir kalbėtis su suaugusiais apie jų mintis ir jausmus (Cornish, Ross, 2004);
Įgūdis	Empatija yra vienas iš pagrindinių dalykų, bendraujant klientui ir pacientui, kuris yra akivaizdžiai matomas, įgūdis, kurį galima išmokti (Ozcan, Oflaz, Sutcu Cicek, 2010);
Intelektinis ir emocinis jautrumas	Empatija - tai intelektinis ir emocinis jautrumas (Vitkauskas, 2003);
Socialinės kompetencijos komponentas	Empatija yra vienas svarbiausių socialinės kompetencijos komponentų (Malinauskas, 2008); Empatija – tai svarbus praktinis veiksnys socialiniame darbe (Gerdes, Segal, 2011); Empatija – tai svarbus elementas teikiant pagalbą įvairiuose santykiuose bei lemiamas dalykas slaugos kokybei (Yu, Kirk, 2008); Empatija – tai terapija, kurios specialistai gali išmokti ir sukurti artimesnius santykius tarp kliento ir specialisto (Brunero, Lamont, Coates, 2009);
Gebėjimas	Empatija - tai geranoriško dėmesio kitam žmogui rodymas, gebėjimas suprasti, atjausti, dalyvauti kito išgyvenimuose (Gevorgianienė, 1999);

Kaip matyti iš trumpų teiginių apie empatiją, kiekvieno požiūris turi bendrų ir besiskiriančių dalykų. Tačiau čia ir slypi visų tyrimų esmė, jog išklause kitų nuomonių, galime praturtinti savo požiūrį ir kelti naujas hipotezes tyrimams.

Empatijos terminas buvo vartojamas apibūdinti tris žmogaus gebėjimus: protinių bei psichinių analogijų procesus (kognityvinė empatijas), svetimas emocijų dalijimasis (emocinė empatija) ir tinkamo situacijos pajautimo (numatančioji empatija) (žr. 2 lentelę):

Empatijos požiūrių charakteristika (pagal Parra, 2013)

Empatijos rūšis	Empatijos charakteristika
Emocinė	Emocinė empatija paremta projekcijos mechanizmu, sugebėjimu pamėgdžioti motorines bei emocines kito žmogaus reakcijas. Tai dažniausiai laikoma emocinė būseną (užuojauta) į kitos asmens emocinę reakciją. Ši reakcija nepriklauso nuo kognityvinės (pažinimo) sampratos (Parra, 2013).
Kognityvinė	Kognityvinė empatija pagrįsta intelektualiais psichiniais procesais: analogijų ieškojimas, palyginimai ir panašiai. Ši samprata apima intelektinės ar vaizduotės tipo supratingumą, kaip kitas žmogus jaučiasi, pasitelkiant konstruktyvias pažinimo teorijas, pabandant suprasti mintis ir jausmus (Raby, 2012). Kognityvinė (pažinimo) empatija gali būti aptariama keturiomis pagrindinėmis veiklos sritimis: situacijos suvokimo, supratimo, skirtingų požiūrių, skirtingų strategijų pasirinkimas, kritiškas mąstymas. <i>Situacijos suvokimas</i> Tai supratingumas, kad žmogus tam tikroje situacijoje elgėsi būtent taip, kaip jam tuo metu atrodė geriausia, įvertinant tuo metu buvusias sąlygas. Suprantamai atlikti veiksmai be priekaištų žmogui ir labiau sutelkiamas dėmesys į ateities perspektyvas (Foster, 2001). <i>Skirtingų požiūrių supratingumas</i> Šis aspektas gali būti aptariamas dviem būdais. Pirmasis būdas: reikia suprasti, kad žmonės turi skirtingus požiūrius dėl auklėjimo, istorinių, socialinių ar kultūrinių priežasčių, antra, aplinkos ir laiko skirtumai. Šių dviejų būdų suvokimas padeda lengviau bendrauti su žmonėmis (Jensen, 2008; Geneser, 2005). <i>Skirtingų strategijų pasirinkimas</i> Reikia suprasti, kad kiekvienas žmogus toje pačioje situacijoje gali pasielgti visiškai skirtingai ir dėl to į tai reikia pažiūrėti supratingai ir neteisinti jo dėl kitokio poelgio nei buvo tikėtasi. Skirtingų sprendimų priėmimas priklauso nuo kiekvieno žmogaus individualių savybių. <i>Kritiškas mąstymas</i> Šio empatijos aspekto pagrindinis uždavinys – pamatyti situaciją kito akimis įsijaučiant į konkrečią žmogaus būseną. Vertinant situaciją kito akimis reikia kritinio mąstymo, atsižvelgti į žmogaus būseną ir situacijos aplinkybes. Tokiu atveju galima pasijusti to žmogaus dalimi ir padėti tinkamai spręsti susidariusią problemą (Güney, Şeker, 2012).
Numatančioji	Numatančioji empatija, pasireiškianti kaip žmogaus sugebėjimas numatyti kito žmogaus emocines reakcijas konkrečiose situacijose (Psichologijos žodynas, 1993). Ši empatijos forma gali būti aptariama keturiomis pagrindinėmis veiklos sritimis: sudarant tarpasmeninius santykius, vaizduotės, identifikavimo, humanizmo. <i>Tarpasmeniniai santykiai</i> Žmonės tampa draugais ar gerais bičiuliais su tai žmonėmis, kurie jiems rūpi ar atranda bendrų interesų. Tuomet žmogų galima pažinti artimiau ir geriau įsijausti ar numatyti jo būseną, nuspėti jo galimą elgesį. Galima daryti

	tikslesnes interpretacijas, ką tavo draugas darytų konkrečioje situacijoje, koks būtų jo elgesys. Tokiu atveju galima palyginti savo ir draugo veiksmus vienoje ar kitoje situacijoje (Barton, Levstik, 2004). <i>Vaizduotė</i> Šis empatijos aspektas galėtų būti apibūdinamas fraze “ką aš daryčiau, jeigu būčiau jo vietoje?”. Tai įsivaizdavimas savęs kito žmogaus kailyje, kad būtų galima geriau suprasti jausmus, mintis bei patiriamas emocijas ir tuo pačiu bandyti įsivaizduoti, kaip tai atrodytų, jei viskas vyktų jums (Gery et al., 2009). <i>Identifikacija</i> Tai apibūdinama kaip tikėtinas vaizduotės rezultatas. Norėdami įsijausti identifikuojame save įsivaizduodami, lyg būtume kitame asmenyje. Priskiriame sau kito žmogaus tam tikras savybes, kad suprastume jo mintis, jausmus bei mąstymą (Dilek, Yapıcı, 2005; Geneser, 2005).

Remdamasi užsienio ir Lietuvos autoriais M. Jurevičienė (2012) išsamiai analizuoja interakcinius įgūdžius ir juos sudarančius interakcijos valdymo ir kontrolės gebėjimus; bendravimo įgūdžių – verbalinio ir neverbalinio kontakto ir komunikavimo, tarpasmeninių santykių palaikymo, adaptavimo, konfliktų sprendimo gebėjimus; dalyvavimo įgūdžius – veikimo grupėje gebėjimus; emocinių įgūdžių – savęs supratimo, savęs vertinimo, emocinio ekspresyvumo (savęs atskleidimo), savireguliacijos, savęs valdymo, savikontrolės, emocinio jautrumo gebėjimus, empatiškumo; racionalinės kognicijos įgūdžių – socialinio jautrumo, socialinių priėmimų gebėjimai. Taigi, empatija gali būti priskirta ir emocinių įgūdžių ir gebėjimų kategorijai.

Emocijos ir jausmų supratimas pradedamas formuoti nuo mažų dienų. Šiame mokymo procese labai didelę reikšmę turi tėvų įtaka. Jie yra pagrindiniai žmonės, kurie ugdo ir formuoja augančio žmogaus emocijų pasaulį bei moko jį suprasti. Emocinė raida apima gebėjimą nustatyti ir suprasti savo paties jausmus, tiksliai skaityti ir suprasti kitų jausmus, moko valdyti jausmus ir plėtoti empatiją kitiems (Laursen, 2013). Taigi tėvai vaidina nepaprastai svarbų vaidmenį, kuriant vaiko emocinę pasaulėžiūrą bei padedant vaikams modeliuoti tinkamą atsaką į susidariusią situaciją. Vaikai negimsta mokėdami kontroliuoti, išreikšti bei suprasti savo emocijų, bet mokosi to stebėdami tėvus, bendraamžius bei savo asmeninę patirtį. Tuomet modeliuoja ir imituoja išmokus įgūdžius (Sullivan, 2012).

Nagle (2012) teigia, kad empatijos jausmas padeda žmogui pasijauti kito žmogaus situacijoje, kad galėtume tinkamai pajauti ir suvokti, ką kitas jaučia ir išgyvena. Tai gebėjimas suprasti emocijas, taikliai išreikšti jausmus, suprasti žmogaus patiriamą išgyvenimą ir atitinkamai reaguoti į situaciją. Tai yra vienas iš svarbiausių sėkmės veiksnių, kuris padeda užmegzti socialinius santykius (Mestre ir kt.,

2009). Empatija atlieka esminį vaidmenį vystantis žmogaus elgesiui, kuris padeda slopinti pyktį. Tai įgūdis, kuris sukuria teigiamą ir sveiką psichologinį vystymąsi bei šiltus santykius. Jaichumcheun ir kt. (2009) mano, kad empatija skatina pavyzdinę socialinę bei nesavanaudišką, savanorišką elgesį. Galime daryti prielaidą, kad empatijos jausmas suteikia didesnę galimybę suprasti ir pajusti kitų žmonių jausmus bei situacijas, padeda greičiau naujoje aplinkoje užmegzti santykius su kolegomis bei skatina būti nesavanaudiškam ir padėti kitiems. Empatiją galime suvokti kaip kito žmogaus emocinės būsenos pajutimą, įsijautimą į jo išgyvenimus, į jo pasaulio supratimą. Empatiškas žmogus moka suprasti kitą žmogų, domėtis kitais, yra tolerantiškas.

XX a. pabaigoje naujų technologijų proveržis ir viešpatavimas radikaliai pakeitė suvokimą apie žmogaus sąmonę ir smegenų funkcionavimą (Gerdes, 2011). Padarytas vienas svarbus nuerologijos mokslų atradimas teigia, kad gebėjimą priimti sprendimus nulemia ne mūsų racionalus skaičiavimas, o iš senovės laikų užprogramuotas ir iki šių dienų išlikęs emocinis fenomenas. Žmonės yra socialiausios būtybės žemėje dėl savo didelio emocinio pasaulio, kuris leidžia būti suprastiems kitų žmonių ir tuo būdu suprasti kitus. Žmonės sutverti gyventi grupėse, nes kitaip jie gali žūti. Norint būti socialiai geru žmogumi gali prireikti suprasti ir ugdyti empatijos ir užuojautos jausmus (Forrester et al., 2007; Shulman, 2009).

Gebėjimas suvokti, vertinti ir reaguoti į kito žmogaus patiriamą situaciją bei nuspėti galimus rezultatus – tai svarbus ir vertingas tarpasmeninis reiškinys (Decety, Michalska, 2010). Empatija ir užuojauta vaidina svarbiausią vaidmenį tarp psichologinių procesų, kurie sudaro pagrindą socialiniam bendravimui ir suvokimui. Tačiau turime suprasti, kad tai dvi skirtingos, viena nuo kitos besiskiriančios sąvokos. Empatija ir užuojauta yra dažnai supainiojamos frazės, nes užuojauta turi tam tikrų empatijos panašumų. Žmogus, išreiškiantis užuojautą, supranta kito žmogaus sunkumus ir suteikia jam pagalbą, bet atvirkščiai nei empatija, neišsijaučia į kito žmogaus patiriamus jausmus, išgyvenimus ir emocijas (Weele, 2011).

Empatija - tai būdas suvokti paciento jausmus bei išgyvenimus ir perteikti šį supratimą atgal pacientui. Kitaip tariant, tai būtų kaip nevalingi ir natūralūs jausmai, susijungiantys su kito asmens emocine padėtimi. Empatijos istorinės ir etimologinės reikšmės šaknys slypi pagoniškuose mistiniuose užrašuose „aš esu tu, o tu esi aš“ (Eisenberg, 2000). Galime išskirti empatiją kaip gebėjimą suvokti kitų žmonių emocijas ir jausmus su minimaliu skirtumu tarp savęs ir kitų, o užuojautą turėtume suprasti kaip susirūpinimą dėl kitų gerovės (Robinson, 2008).

Priešingai nei empatija, užuojauta išreiškiamas susirūpinimas ir liūdesys dėl to, kas nutiko kitam žmogui (Clark, 2010). Tai taip pat emocinė reakcija išreiškiant jausmus, tačiau tai yra tik kito žmogaus jausmų supratimas, bet jokių būdu neįsijaučiant ir neapsorbuojant kito žmogaus jausmų bei situacijos (Escalas, Stern, 2003). Tai emocinis atsakas, atsiradęs dėl kito asmens emocinės būsenos ar situacijos, kuris nėra tapatus su kito asmens emocijomis, bet susideda iš jausmų ar susirūpinimo dėl kito asmens gerovės (Mikkelsen, 2010). Užuojautos ištakos gali kilti dėl kito žmogaus emocinės būsenos, tačiau ji neturi būti sutapatinama su kito žmogaus būkle ir emocijomis. XX a. socialinių bei vystymosi psichologijos kūrėjai užuojautos apibrėžimą atskyrė nuo empatijos ir apibrėžė, jog tai yra liūdesio jausmas ir rūpestis remiantis kito žmogaus emocine būkle (žr. 3 lentelė.) (de Waal, 2009).

3 lentelė

XX – XXI a. užuojautos apibrėžimai (pagal de Waal, 2009)

Vadybos psichologija	Užuojauta – tai susirūpinimas ar liūdesys dėl kito žmogaus ištikusių nelaimių (Clark, 2010; Meier, David, 2008). Užuojauta – tai neskaidomas ir nevalingas gebėjimas, kuris padeda bendraujant labiau suprasti žmones, sėkmingiau bendrauti ir bendradarbiauti grupėse, gebėjimas, kuris prisideda prie didesnio empatijos jausmo suvokimo (Black, 2004; Black et. al., 2013).
Socialinė psichologija	Užuojauta – tai gilesnis kito asmens kančios suvokimas. Žmogus, kuris jaučia užuojautą, nori padėti kitam žmogui bėdoje ir palengvinti jo dalį (Young, 2010). Užuojauta – liūdesio ar susirūpinimo jausmas dėl kito asmens, stebint jo emocinę būklę bei situaciją ar girdint bei skaitant (Khanuja et al., 2011).
Vystymosi psichologija	Užuojauta įgyta iš pažintinių jausmų ir empatijos procesų arba suvokiant kito asmens emocijas iš savo perspektyvos be empatijos jausmo (Eisenberg, 2000).

Empatija yra skvarbus socialinės kompetencijos komponentas ir gebėjimas, kuris apima įvairiausias žmonių profesijas ir suteikia pranašumo siekiant užsibrėžtų tikslų.

1.2. Empatiškumo svarba medicinos srityje dirbantiems specialistams

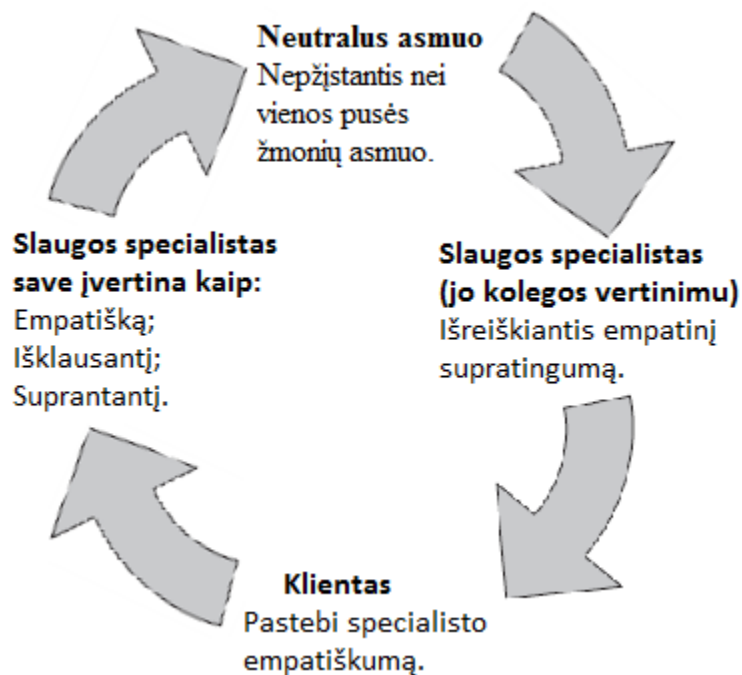
Kiekvienoje specialybėje didesnę ar mažesnę reikšmę turi socialiniai gebėjimai. Vienas iš svarbiausių socialinių gebėjimų, kuris visuomet naudojamas socialinėje aplinkoje, tai bendravimas. Norime ar nenorime, mokame ar nemokame, mes nuolat su kuo nors bendraujame (Almonaitienė, 2003). Didelei daliai specialistų, dirbančių slaugos sektoriuje, per dieną tenka susidurti su daugeliu skirtingų žmonių, su skirtingais negalavimais ir nusiskundimais, kur specialistas turi nuolat bendrauti, palaikyti ryšį su pacientu. Tokiems specialistams, kurių misija – nustatyti sutrikimą ar gydyti pacientą, yra svarbu įsijausti į žmogaus situaciją, ją suprasti, suteikti paramą ir būti empatiškais pagalbos laukiančio paciento atžvilgiu. Profesionalumas ir empatija – labai svarbūs klinikinėje aplinkoje. Empatiškas požiūris ir altruistinė motyvacija - tai elementai, kuriuos reikia ugdyti besimokant medicinos (Gonçalves-Pereira et al., 2013). Atjauta ir kitų žmonių problemų supratimas yra tiesiog būtinas tiek atskirų profesijų atstovams, tiek kiekvienam žmogui apskritai, jeigu siekiama veiksmingų rezultatų arba gerų tarpusavio santykių (Gailienė, Adomaitytė, 2009). Todėl empatija išlieka svarbus slaugos specialistų asmens bruožas, leidžiantis padėti geriau suprasti žmogaus sveikatos nusiskundimus, jo nerimą dėl sveikatos problemų. Baillie (1995) taip pat laikosi savo nuomonės, jog empatija yra nuoširdus kito žmogaus supratimas, kuris gali padėti slaugos specialistams pajauti ir suprasti žmonių skausmą ir sielvartą.

Kartu su psichologiniais ir fiziniais negalavimais, kuriuos sukelia patirta trauma ar liga, pacientus dar dažnai užvaldo baimės dėl tinkamo gydymo, gijimo laikotarpio, komplikacijų bei sudėtingos medicininės informacijos sklaidos (Lelorain et al., 2012). Dėl šių priežasčių yra bendras sutarimas, kad klinikinė empatija yra gyvybiškai svarbus faktorius įvairiuose gydymo etapuose (Kennifer et al., 2009). Sisteminė apžvalga rodo, jog neturint arba kritus empatijos įgūdžiam įstojus mokytis medicinos mokykloje ir studijuojant rezidentūroje, tai gali trukdyti tobulėjant ir teikiant kokybiškas sveikatos priežiūros paslaugas (Neumann et al., 2011). Tai įrodo, jog emocinis intelektas gali turėti nemažai įtakos darbo profesionalumui. Autoriai, Pedersen et al., 2009; Neumann et al., 2009; Smith et al., 2011, įžvelgia porą esminių empatijos faktų medicinos srityje:

1. Trūksta daugiau tyrimų medicininės empatijos srityje. Sveikatos priežiūros srityje gali būti labiau išreikštas kognityvinės empatijos požymis (nei emocinis), kuris apima supratimą (ne jausmus), ką pacientas patyrė, kokias problemas teko išgyventi ir ką reiškia specialisto bendravimo įgūdžiai. Taigi, medicinos srityje empatija reiškia gebėjimą suprasti paciento situaciją ir tarpasmeninius

bendravimo įgūdžius, kurie išreiškiami suprantamu pacientui būdu, šiltu ir užjaučiančiu. Be to, toks empatijos būdas gali būti įvertintas paciento, slaugos specialisto (kolegos), paties slaugos specialisto ir neutralaus asmens. Tai yra naujesnis empatijos ciklo vertinimas nei 2 pav. nurodyto Barret-Lennard empatijos ciklo (žr. 1 pav.).

2. Daroma prielaida, kad slaugos specialisto išreikšta empatija gali turėti įtakos paciento teigiamai savijautai. Tai gali pasireikšti šiais požymiais: pacientui malonu bendrauti ir bendradarbiauti su gydytoju konsultacijos metu, gydytojo konsultacija nuramina pacientą, gydytojas teigiamai nušviečia ateities perspektyvas (De Haes ir Bensing, 2009).

1 pav. Empatijos vertinimo ciklas (cit. Smith et al., 2011)

Nagrinėjantys empatijos koncepciją ir jos supratimą 1992 – 2000 m. laikotarpiu slaugos srityje, (Kunyk ir Olson (2001), teigia, jog vienas iš pagrindinių žmogiškų poreikių – būti suprastam. Šis supratimas suformuoja pagrindą, ant kurio yra kuriami tarpusavio santykiai. Slaugos praktikoje specialistai profesionaliai sąveikauja su pacientais. Tarpusavio santykiai, kurie vyksta tarp specialisto ir kliento (paciento) yra slaugos praktikos pamatas (cit. Williams, 1990, Layton, 1994), slaugos švietimo sistemoje studentus reiktų mokyti ne tik kaip nustatyti ligos ar sutrikimo simptomus, bet ir keisti nusistovėjusį mąstymo modelį apie slaugos specialistų vaidmenį gydymo procese. Reikia ne tik rūpintis asmeniu, bet ir domėtis juo, nes gebėjimas bendrauti lemia sėkmingesnę gydymą bei laimės pojūtį.

Pagal surinktą bei analizuotą Kunyk, Olson (2001) informaciją yra skiriamos penkios empatijos suvokimo rūšys:

- empatija, kaip žmogaus paveldėtas bruožas;
- empatija, kaip išmoktas bruožas;
- empatija, kaip empatiškas bendravimas;
- empatija, kaip padidintas rūpestingumas;

- empatija, kaip gilesnių santykių supratimas.

Kiekviena empatijos grupė turi savo aiškinimą bei supratimą, kaip slaugos specialistai gali padėti pacientams ir kokių galima tikėtis rezultatų.

Empatija, kaip žmogaus paveldėtas bruožas. Tai galimybė suprasti žmogaus pažiūras, norus, jausmus bei patirtus išgyvenimus išgirdus jo trumpą gyvenimo atkarpą ar nutikimą (Kunyk ir Olson (2001) (cit. Kristjánsdóttir, 1992). Šis empatijos bruožas, anot autoriaus, jau nuo gimimo yra užprogramuotas genuose, todėl šio tipo žmonėms gali būti lengviau suprasti kito žmogaus pasaulį bei jo problemas. Šio tipo žmonės tikriausiai visose situacijose, ne tik savo darbe, gali išlikti empatiški. Baillie (1995) organizuotame tyrime buvo nustatyta, jog stipresniam pajautimui ir supratimui turi įtakos ir kitos žmogaus įgimtos savybės, kurias jis jau turi natūraliai įgijęs iš savo giminės gimdamas.

Empatija, kaip išmoktas bruožas. Tai galimybė, mokėjimas prieiti prie kliento jausmų ir minčių (Kunyk ir Olson (2001) (cit. Kristjánsdóttir, 1992). Šio tipo empatiškumo jausmą galima išsiugdyti, išmokti. Galime daryti prielaidą, kad empatijos jausmo bruožą turintis nuo gimimo ir šio jausmo pajautimo mokytas asmuo vienas nuo kito tikriausiai skirsis. Šį jausmą naudojantys specialistai tik kaip profesinę būseną tikriausiai nubrėš ribą ar palaikys jausminę distanciją tarp savęs ir kliento ir neleis sau būti itin atviriems – stengsis reikšti empatinius jausmus taip, kaip buvo mokytas, t.y. bandys pritaikyti teorines žinias praktiškai, dėl to empatinius jausmus parodys kaip atitinkamą profesinį atsaką.

Empatija, kaip empatiškas bendravimas. Tai galimybė jausti ir protauti taip pat kaip kitas žmogus ir galimybė bendraujant suprasti kito žmogaus jausmus (Reynolds ir Scott, 2000). Šiuo atveju slaugos specialisto ir kliento bendravime susidaro tokia situacija, kurios metu yra stengiamasi suprasti kliento jausmus ir esamą padėtį ir tuomet išreiškiamas supratingumas, o vėliau klientas supranta ir jaučia, jog gydytojas jo/jos situaciją suprato. Almonaitienė (2003) teigia, jog bendraudami žmonės daro vieni kitiems tam tikrą įtaką: keičia jausmus, požiūrius ir elgesį. Toks bendravimo ir empatijos išreiškimo modelis sumažina kliento stresą, pagerina jo būklę. Tarpusavio santykiai tampa ne tokie oficialūs, bet daugiau draugiški. Šis požiūris į empatiją dažniausiai susideda iš ankstesnių dviejų tipų, kurie sako, jog empatiškumas priklauso nuo įgimtų, bruožų, o esant labiau jautresniam nei įprasta, suprantant kitų jausmus ir mokantis, galime išmokti supratingai atsakyti į kitų žmonių išreiškiamus jausmus (Kunyk ir Olson, 2001).

Empatija, kaip padidintas rūpestingumas. Tokie žmonės gali perdėtai įsijausti į kito žmogaus jausmus, gyvenimą ir priimti visa tai, lyg tai būtų jo, pvz.: pernelyg emocionalus gydytojas gali ir

pakenkti gydymo sėkmei, kadangi tuomet gali būti didesnis dėmesys kreipiamas į paciento jausmus ir jo išgyvenimus, bet ne į problemą, dėl kurios jis atėjo konsultuotis.

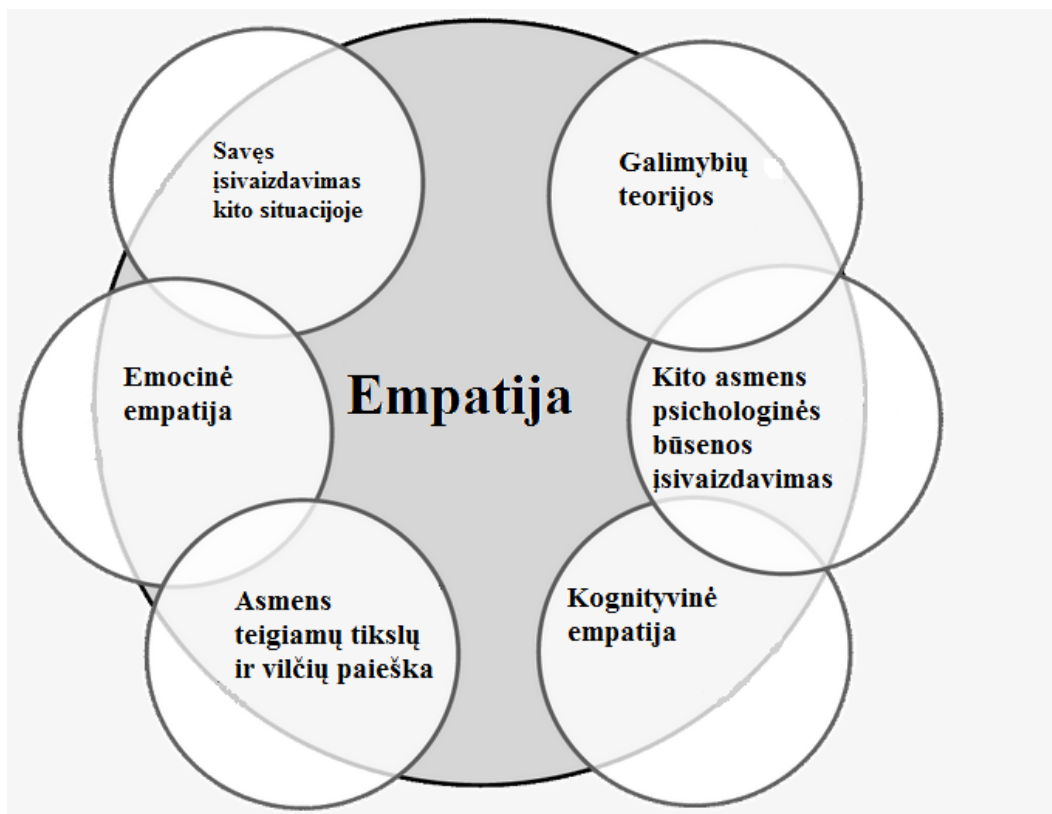
Empatija, kaip gilesnių santykių supratimas. Šis emapatinių gebėjimų suvokimas reikalauja ilgų abipusių santykių, kurie atsiranda per ilgą laiko tarpą tarp specialisto ir kliento (Kunyk ir Olson, 2001). Tokie ilgalaikiai santykiai labiau suartina pacientą su jo daktaru, jis gali geriau suprasti, kas vyksta paciento gyvenime ir atitinkamai pagerinti paciento fizinę bei psichologinę būseną. Faugier (2006) teigia, jog šiuo metu žmonėms reikia atvirumo ir atsiskleidimo gydymo metu, todėl gydytojai turi ieškoti būdų, kaip tinkamai prieiti prie paciento ir nuoširdžiai su juo pasikalbėti, nes toks būdas nuramina, leidžia žmonėms labiau pasitikėti specialistu. Jei gydytojai turės įgūdžių ar natūralių sugebėjimų empatiškai reaguoti ir padėti pacientams, jų šeimos nariams, žmonių pasitikėjimas medikais turėtų pastebimai didėti. Jei žmogus suvoks, kad gydytojas rodo supratingumą, jis supras, jog specialistas rūpinasi juo ir domisi. Šioje situacijoje pacientui ir gydytojui pasidaro lengviau vienas kitą suprasti ir bendradarbiauti (Mete, 2007).

Kunyk ir Olson (2001) teigia, jog empatiškumas yra mažai ištirtas ir pateikia pavyzdžių: empatija buvo laikoma tvirtu draugystės ir bendradarbiavimo ženklu gilesnių santykių supratimo grupėje, tačiau dabar yra teigiama, jog reikia palaikyti atstumą tarp kliento ir stengtis bendrauti oficialiau. Autoriai teigia, jog yra dar daug erdvės empatijos tyrimams: derėtų tirti - „empatija, kaip bendravimo priemonė“, „empatija, kaip ilgalaikių santykių rezultatas“, „slaugos specialistų rodoma empatija klientams ir kaip šie tai priima bei supranta“, „empatijos reikšmė gydytojo darbo produktyvumui bei paciento savijautai“. Šie tyrimai bei jų analizė, kaip teigia autoriai, yra būtini siekiant geresnio slaugos specialistų parengimo.

Kad empatija yra mažai ištirtas fenomenas ir painiojamas su kitais termanais buvo pastebėta daug seniau. Autoriai, kurie tai pamatė, teigia, jog empatija painiojamas su emocijomis (Batson et al. 1987; Doherty 1997; Eisenberg et al. 1994; 1998; Eisenberg & Okun 1996; Rice 1964). Jie mano, kad emociingas asmuo (susierzinęs, apimtas streso, baimės) nelinkęs padėti kitam asmeniui, tačiau empatiškas asmuo bus linkęs suteikti pagalbą nelaimės atvejui. Tačiau emocija ir empatija vienas be kito negali gyvuoti. Šie du komponentai eina visuomet kartu ir yra neatskiriami (Thompson, 1987). Autorius mano, kad empatijoje yra bent minimali emocijos dalis, todėl pagalba, kuri yra suteikiama kitam žmogui, gali būti ne visuomet tikslingai orientuota.

Segal (2013) teigia, kad empatiją reikėtų suvokti, kaip platesnį reiškinį, kuris apima identifikavimą, emocijas ir kognityvinę empatiją (žr. 2 pav.). Visi šie elementai yra reikalingi žmogui,

kad jis galėtų reikiamai suvokti pasaulį, suprasti savo ir kitų žmonių vidaus būsenas. Norint suvokti kito žmogaus situaciją, gali prireikti visų paveikslėlyje minimų gebėjimų ir įgūdžių. Šis mechanizmas turėtų padėti įsiliejant į darbo grupę, norint geriau suprasti kitų emocinę savijautą, bendraujant su žmonėmis bei dirbant socialiai aktyvų darbą (Swanson, 2013).

2 pav. Būdingi elementai empatijai pasireikšti (cit. Segal, 2013)

Kai kurie autoriai pažymi, jog pagalbą teikiantys specialistai stokoja patirties ar supratingumo išreiškiant empatinius jausmus (Reynolds, Scott, 1999). Šie autoriai kelia klausimą: „ar specialistai, teikiantys medicininę pagalbą, pakankamai suteikia reikiamos empatinės pagalbos?“. Savo darbe remdamiesi kitų autorių atliktais tyrimais, jie pažymi, jog žmonės, kurių darbas teikti pagalbą kitiems, turi pernelyg mažą arba mažą empatijos lygį, kad galėtų geriau suprasti klientą. Kai kurie slaugos specialistai net nežino, kokie procesai bendraujant gali optimaliai pagerinti jų ir kliento santykius, kai pacientas ligos metu patiria liūdesį, paniką ar depresiją. Yu ir Kirk (2009) teigia, jog empatija yra laikoma esmine sveikatos priežiūros kokybės dalimi. Jei specialistas gydymo pradžioje pacientui suteiktų empatinę pagalbą – užmegztų tvirtus ir patikimus santykius, ramiai pasišnekėtų su žmogumi apie jį slegiančias problemas, kamuojančius klausimus, išreikštų užuojautą bei nuramintų pacientą –

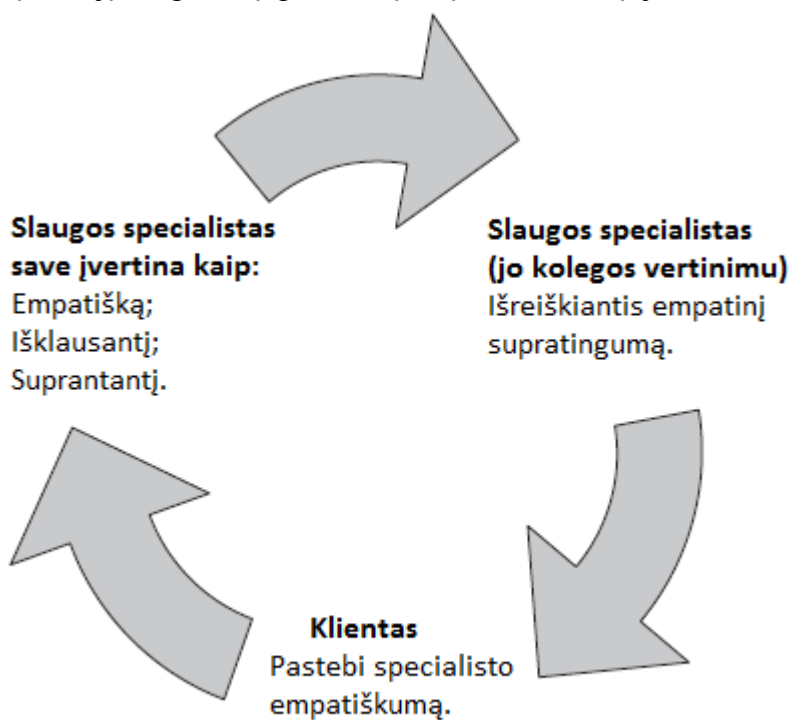
gydymo rezultatai būtų geresni. Kai žmogus ramus, gyvenimo kokybė pasiekia optimalų lygį (Goleman, 2008). Evans, Wilt, Alligood, O'Neil (1998) (cit. Rinne, 1987) pažymi, jog slaugos menas - efektyvi emocinė sritis. Empatija yra svarbus šios srities aspektas, ties kuriuo turi būti efektyviai kalbama literatūroje. Norint pradėti efektyviai gydyti žmones, pirmiausia turėtų pradėti nuo emocinės žmogaus būsenos pažinimo ir draugiško pokalbio, kuris galėtų daug informacijos suteikti gydytojui, sustiprinti santykius bei suteikti daug naudingos informacijos apie pacientą. Reynolds ir Scott (1999) teigia, jog turi būti išreikštas susirūpinimas dėl prasto lygio empatijos suvokimo, reiškimo profesiniuose santykiuose su klientais, nes tuomet pacientas gali jausti, jog yra nesuprastas. Yra sunku suvokti, kaip pagalbą teikiantis žmogus gali padėti jos prašančiam, jei jis ar ji neturi gebėjimo suvokti, kaip žmogus jaučiasi ir ką jis tuo metu patiria. Pasak Reynolds ir Scott (1999), labai didelių empatinių pastangų ir bendradarbiavimo reikalauja chroniški ligoniai. Kuomet slaugytojos yra įtraukiamos į paciento šeimą, draugų ratą – bendradarbiavimas, supratingumas bei darbas grupėje reikalauja labai didelių empatijos pastangų, kad būtų galima kuo optimaliau pasiekti norimų rezultatų. Kai įsitraukiama į ilgalaikį platų žmonių ratą apimančius santykius, darbas turėtų būti nuoširdus, nes kitaip jis gali pasidaryti nepakeliamas tiek pačiam specialistui, tiek pacientui bei aplinkiniams. Rogers (2005) pastebi, jog juo esi nuoširdesnis bendraudamas, tuo daugiau naudos klientui. Tik nuoširdžiu bendravimu, supratingumu ir užuojauta klientui galime pasiekti gerų rezultatų slaugos sistemoje. Reynolds ir Scott (1999) (cit. Ashworth, 1980) išskiria keturias nuorodas, kurios turėtų padėti optimaliai bendradarbiauti specialistams ir klientams tarpusavyje:

- suformuoti santykius, kuriuose klientai suvoktų, jog specialistas yra draugiškas jų atžvilgiu, kompetentingas, patikimas, paslaugus, branginantis kliento individualumą ir vertę;
- stengtis sukurti tokius santykius, kokių norėtų klientas;
- suteikti informacijos, kuri galėtų būti panaudojama, kuriant kliento lūkesčius;
- bendrauti su klientu jam suprantama kalba, kad būtų galima lengviau išaiškinti esamą situaciją ir išvengti nesusipratimų.

Jei šios bendravimo nuorodos nebus įgyvendintos, galimas dalykas, jog gali nukentėti kliento ir specialisto santykiai. Labai mažai tikėtina, jog klientas pasitikės gydytoju, jei jis nerodo pagarbos bei draugiškumo, nesupranta jo situacijos. Jei specialistas neužmegs priimtinių santykių, kokių norėtų ar tikisi klientas, tuomet mažai tikėtina, kad gydytojas adekvačiai supras paciento savijautą bei jo sveikatos svyravimus. Kuo geriau bus priimtas individas ir kuo labiau jis jums patiks, tuo didesnė

tikimybė, kad pavyks sukurti tokius santykius, kurie bus naudingi kitam žmogui (Rogers, 2005). Jei gydytojas kalba sudėtingais, profesiniais terminais, to nesuprantantis pacientas gali nesuprasti esamos jo sveikatos būklės ir taip gali kilti įvairiausių nesusipratimų. Santykis yra svarbus tiek, kiek pats jauti nuolatinį siekimą suprasti – subtilią empatiją kiekvienam kliento jausmui ir pasisakymui taip, kaip jis pats juos tuo metu supranta. Tik tada, kai supranti jausmus ir mintis, kurie jums atrodo siaubingi arba neįdomūs, sentimentalūs arba ekscentriški, tik tada, kai matai juos savo akimis ir pripažįsti ir juos, ir jus, tik tada tampa iš tiesų laisvas tyrinėtojas (Rogers, 2005). Ši laisvė yra būtina santykio sąlyga. Už šias sąlygas turi prisiimti atsakomybę daktaras, kuris gydo pacientą. Jei nori, kad pacientas pas jį grįžtų laimingas, jis turi stengtis suprasti kiekvieną individą. Šį pasitikėjimą žmogus turi įgyti per pirmus pasimatymus su daktaru, kad būtų sudarytos palankios sąlygos naujam susitikimui, kurių metu žmogus turi jaustis pasitikintis savimi bei, žinoma, daktaru. Tačiau reikia būti atsargiems ir nepersistengti, kad norėdami sužinoti daugiau apie klientą bei jį slegiančią problemą neįsibrautume į jo asmeninio gyvenimo peripetijas.

Tiriant empatiją autoriams iškilo klausimas, kaip galėtų slaugos specialistai įvertinti savo bei kolegos empatiškumą. Šiam tikslui įgyvendinti buvo sudarytas empatijos ciklas, kuri pagalba galima sužinoti objektyvesnę nuomonę apie empatiją. Anot Yu ir Kirk (2009), būtent toks vertinimas gali padėti sužinoti kitų (kolegų) nuomonę apie jo empatiją (žr. 3 pav.). Šis empatinis ciklas naudojamas, kad pats specialistas galėtų įsivertinti savo empatinius gebėjimus, o jo kolega galėtų įvertinti

3 pav. Empatijos ciklas pagal Barret-Lennard (1981) (cit. Yu ir Kirk, 2009)

tai iš savo pozicijos ir galiausiai tai galėtų padaryti klientas. Toks empatinis ciklas suteikia galimybę geriau pažinti save bei savo gebėjimus reiškiant empatiją. Tik įvertinus savo jėgas, pasvėrus galimybes ir galias galima ieškoti tinkamo santykio su klientu. Santykiai tarp kliento ir gydytojo turėtų būti skaidrūs, kai jausmai kitam yra akivaizdūs ir suprantami. Kai pavyksta įsivertinti tokį empatijos ciklą,

tampama klientui palydovu (Rogers, 2005). Jei specialistui gydant pacientą pavyktų tarpusavio santykiuose turėti tikrus ir nuoširdžius jausmus, gebėjimą matyti kito vidinį pasaulį kito akimis, parodyti tokius jausmus, kurių pacientas anksčiau nesuvokdavo, padėtų pacientui pasijusti, jog juo domimasi kaip individu. Kaip teigia Bolger (2007), sveikatos priežiūra be empatijos jausmo - tai ne slaugymas. Specialistai, kurie mano, jog slauga yra tik vaistų skirstymas, yra ne kas kita, kaip paprasčiausias technikas. Bendravimas bei paciento situacijos supratimas – pagrindinės gydytojo pareigos slaugos sistemoje. Tokiu būdu gydytojas savo pacientui turi būti toks žmogus, kuris gali subtiliai pajauti jo situaciją, patarti, užjausti, sugrąžinti žmogų į gyvenimą ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai bei dvasiškai. Ir jei yra pasiekiamas toks bendravimo lygis, kad pacientas pradeda suvokti, kad jo jausmai yra suprasti – tuomet būtų galima teigti, jog šiame lygyje empatijos išraiška yra optimaliausia ir gijimo lygis turėtų būti produktyviausias.

Anot Reynolds ir Scott (2000), daugumos klientų pradinės sveikatos problemų ištakos yra jų sveikatos sutrikimas. Tačiau šios pradinės sveikatos problemos natūraliai dažniausiai būna psichologinės, tačiau jos nėra dalis susirgimo, kurį nustatė ir gydo daktaras. Dėl šios priežasties bet kuris sveikatos specialistas turi stengtis išreikšti empatiją ir suprasti klientą. Jei taip nėra, Reynolds ir Scott (2000) tyrimuose teigiama, jog :

- klientas, kuris susiduria su empatijos neturinčiu specialistu, gali būti nesuprastas arba jaustis nesuprastas;
- nesėkmė suprantant kliento jausmus ir savijautą gali reikšti, jog specialistai nesuteikia reikiamos pirminės pagalbos, neužtikrina emocinio supratingumo ir kai kuriais atvejais prisideda prie nepalankių sveikatos rezultatų, pvz. padidėjęs stresas.

Daugelį negalavimų įtakoja, iš pirmo žvilgsnio, maži ir nereikšmingi dalykai: patiriamas stresas, žmonių nesupratingumas, nenorėjimas pasikalbėti, nerimas ir daugelis kitų mažų smulkmenų, kurios patiriamos kasdien. Tačiau šios smulkmenos, laikui bėgant, gali sukelti nepatogumų. Tie nepatogumai - tai atsirandančios ligos. Tuomet žmogus kreipiasi į gydytoją, kuris domisi tik pačia liga, tačiau gali net neįtarti, jog tai patiriamų stresinių situacijų padarinys. Tokiais atvejais gydytojas turėtų pasikalbėti apie kliento pastarąjį periodą ir įsijausti į jo situaciją, kad galėtų tiksliau suprasti susidariusią problemą. Reikėtų sukurti artimesnius santykius su klientu, kurie gali būti produktyvesni gydant ligą. Empatiškumas yra svarbi sudedamoji dalis gydyme, kurios, anot Mete (2007), pagrindinis tikslas yra specialisto ir paciento bendravimo supratingumas ir pajautimas. Pasak Ozcan ir kt. (2010), empatija yra

labai svarbus komponentas santykiuose tarp paciento ir specialisto ir dėl to jis turi būti būtinas ir mokomas gebėjimas slaugos srityje.

Anot Beresneviečienės (2005) ir Arnold (2002) autorių empatijos jausmas gali būti reikalingas norint atleisti kitam žmogui. Atleidimo fenomenas pirmiausia pradėtas nagrinėti religinėje literatūroje. Religinė tradicija yra pirmoji, kuri pripažino atleidimą kaip moralinę asmenybės brandą. Vėliau atleidimo reiškinių tyrinėjo filosofai ir tik neseniai, t. y. XX a. pabaigoje, pradėjo nagrinėti psichologai. Atlaidumo motyvacija ne kas kita kaip empatija. Žmonės, kurie yra empatiški, įžeidėjui yra linkę lengviau atleisti nei neempatiški žmonės (Fehr, Gelfand, 2012). Buvo atliktas tyrimas, kuris turėjo parodyti, ar žmonės, kurie atleidžia, labiau linkę susitaikyti su savo skriaudėjais ar vengti jų. Tyrime dalyvavo 239 respondentai. Gauti tyrimo rezultatai įrodė, jog atsiprašymas skatina empatiją, o empatija tarpininkauja tarp jo ir atleidimo. Tyrimas taip pat parodė, kad žmonės, kurie sugebėjo atleisti, buvo mažiau pikti ir mažiau vengė žmogaus, kuris juos nuskriaudė (Bright, Exline, 2011). Galime daryti prielaidą, jog atleidžiame kitam žmogui motyvuotai, prieš tai apgalvoję savo žingsnį. Šis empatijos jausmas galėtų būti priskiriamas prie kognityvinės empatijos, nes galutinis žingsnis (atleidimas) buvo apgalvotas vadovaujantis kritišku mąstymu, situacijos analizavimu bei strategijos pasirinkimu. Autoriai aprašo atleidimo modelį, kad žmonės atleidžia tiek, kiek yra empatiški vieni kitiems. Jie rado įrodymus atitinkančias frazes:

1. Santykis tarp atsiprašymo priėmimo ir atsiprašančiojo yra pastarojo padidėjusios empatijos išraiška;
2. Atsiprašymas yra unikalios susijęs su taikymosi elgesiu ir blogo elgesio vengimu įžeistojo partnerio atžvilgiu (Chambliss, 2002).

1.3. Empatiškumo svarba kitų specialistų darbe

Viena iš tokių profesijų, kurioje reikalingas empatiškumo jausmas - tai pedagogo profesija. Mokytojas kasdien sąveikauja su mokiniais, bendrauja su jų tėvais bei kitais specialistais. Daugelyje literatūros šaltinių yra nurodoma, jog mokytojo charakteris vaidina svarbų vaidmenį ugdymo metu (Roffey, 2004, p. 14), teigia, jog ypatingą vaidmenį vaidina tokie mokytojo įgūdžiai ir gebėjimai, kurie padeda dirbant klasėje su ugdytiniais:

- Supratimas ir savo jausmų apgalvojimas;

- Įgūdžiai, reikalingi emocinei kontrolei;
- Gebėjimai tinkamai emocinei išraiškai;
- Gebėjimas prisiderinti prie kitų;
- Emocinių įgūdžių valdymas keblioje situacijoje;
- Teigiamo ir optimistinio požiūrio palaikymas.

Šie įgūdžiai gali būti įgyjami ar treniruojami. Jei mokytojas turi šiuos įgūdžius, tuomet jis gali geriau suprasti klasę, joje vykstančius vyksmus ir dėl to gali efektyviau pagelbėti geresniam ugdymo procesui bei geriau suprasti mokinių savijautą, emocinius niuansus.

Roffey (2004) teigimu, tinkamiausias ir geriausias būdas suprasti mokinius - tai emocionaliai išlavėjęs ir turintis įgūdžių mokytojas. Toks mokytojas gali efektyviau bendrauti ir suprasti mokinio poreikius ir pasiekti optimalių rezultatų. Monginaitė (2010), teigia, kad emocijos pagrindas yra emocijos, jausmai ir vaizduotė leidžia tiesiogiai nuspėti kito asmens psichinį gyvenimą iš veido išraiškos, judesių ekspresijos ir balso tembro.

Kad ir kaip būtų, mes visi esame žmonės – dažnai pasiduodame emocijoms ir neretai leidžiame joms valdyti mūsų sprendimus. Tik vėliau pamatome, kad emocijų vedami sprendimai, deja, nėra tokie racionalūs, kaip buvo tikėtasi. Emocinės sąveikos ypatumus atskleidžia jai vykstant patiriami išgyvenimai: simpatija, empatija, patrauklumas, susižavėjimas, supratimas, meilė ir kt. Abipusiam supratimui ypač reikšminga empatija – situacijų matymas kito asmens akimis, įsijautimas į jo jausmus (Monginaitė, 2010). Tam reikalingas savo emocijų supratimas – jei suprasime ir sugebėsime susitvardyti ir pažaboti savąsias emocijas, tuomet sugebėsime geriau suprasti ir kitus. Todėl Roffey (2004) pažymi, kad reikia žinoti savo emocijų sukėlėjus: dalykus, kurie jus priverčia susigėsti, supykti, sutrikti, sunerimti, sužadina gynybos pojūčius ar kitus dalykus, kurie jus priverstų nuliūsti ar susierzinti. Autorė pažymi, jog mokiniai gali kėsintis į jūsų emocijas ir žiūrėti, kaip jūs pasielgsite įvairiose situacijose, t.y. „žaisti“ pedagogo reakcijomis, siekdami geriau pažinti pedagogą.

Daug tyrinėjimų bei idėjų apie mokytojo charakteristiką kalbėjo C. Rogers (cit. Butkienė, Kepalaitė, 1996) nurodė šiuos mokytojo asmenybės ypatumus:

- **Tikrumas ir nuoširdumas.** Šiomis savybėmis pasižymintis mokytojas įsisąmonina savo išgyvenamus jausmus, gali juos patirti ir tinkamai išreikšti; jis užmezga tiesioginį asmeninį ryšį su mokiniais, yra priešingas mokytojo vaidmens atlikimui.

- **Įvertinimas, priėmimas, pasitikėjimas.** Tai reiškia, kad mokytojas „vertina mokinio jausmus, jo nuostatas, jo asmenybę“, juo rūpinasi, mato jį atskiru asmeniu, tiki, kad jis iš esmės vertas pasitikėjimo. Toks mokytojas neatmeta ir tų mokinio jausmų ir nuostatų, kurie ne tik padeda, bet ir trukdo išmokti.
- **Empatiškas supratimas.** „Kaip mokytojas gali suprasti mokinių reakcijas iš vidaus, jautriai suvokia, kaip mokinys mato mokymosi ir išmokimo procesą, padidėja galimybė prasmingai išmokti“.

Mokytojas su mokiniais visuomet turi turėti savitarpio ryšį, supratimą, nes tuomet mokiniai mokymo procese elgiasi kur kas gražiau, pagarbiau.

Vitkauskas (2003) teigia, jog humanistinė psichologija ir pedagogika nurodo ypatingą empatiškumo reikšmę bendraujant ugdytojui ir ugdytiniui. Butkienė ir Kepalaitė (1996) teigia, kad mokytojo profesija yra labai sudėtinga ir reikšminga. Mokytojo darbo objektas yra augantis ir kas akimirką besikeičiantis žmogus. Darbo esmė - tai nuolatinė sąveika tarp savęs, kaip žmogaus, kaip mokytojo, ir mokinio. Mokinys besimokydamas mokykloje pereina įvairius amžiaus tarpsnius: jaunesnysis mokyklinis (7 – 12), vyresnysis mokyklinis, paauglystė (lytinės brandos amžius) (13 – 16) bei jaunuolio (17 – 20). Šioje periodizacijoje mokinys patiria įvairiausius asmenybės bei psichikos formavimosi etapus, per kuriuos jo emocinis gyvenimas labai dažnai keičiasi. Todėl mokytojas visuomet turi būti pasirengęs suteikti pagalbą mokiniui, atjausti, suprasti jo nesėkmes ir jo neteisti ar kritikuoti. A. Maslow (cit. Butkienė, Lepeškienė, 1996) teorija teigia, kad mokiniai norės sužinoti ir suprasti, jei jausis patogiai fiziškai, bus saugūs psichologiškai, bus pripažinti, jausis esą reikalingi. Mokytojas norėdamas tai suprasti turi žinoti, kaip mokinys jaučiasi. Tik tuomet bus sėkmingas ir produktyvus ugdymo procesas.

Apie pedagogų empatiškumą rašė Gudonis ir Masiokienė (2008) teigia, jog šiandienos pedagogas sprendžia ne tik ugdymo kokybės, įgūdžių plėtojimo, integracijos, bendravimo ir kitus klausimus, bet ir kelia sau naujus socialinius vaidmenis. Todėl pedagogo empatiškumas tampa ne kaip privalumas, o kaip būtina sąlyga sėkmingame asmenybės ugdymo procese. Pedagogas ugdymo procese turi būti asmuo, kuris gali ir turi suprasti mokinio vidinį pasaulį, jo nesėkmes, užjausti ir mokėti prie jo prieiti. Butkienė, Kepalaitė (1996) teigė, jog empatijos dėka galimas abipusis pedagoginis pasitikėjimas, nuoširdumas, kito supratimas, taigi, išties žmogiškas ryšys. Empatija padeda kurti šiltą ir palankią atmosferą mokinių emocinei būsenai, mokytojas gali būti atviresnis su ugdytiniais, ugdymo procesas pasidaro malonesnis. Taip pat mokytojas, būdamas artimas su mokiniais, geriau juos

suprasdamas ir žinodamas, ko jiems reikia, galės patarti ne tik pedagoginėje veikloje, bet ir nepamokinėje, neformalioje veikloje. Gudonis ir Masiokienė (2008) teigia, jog empatiškumo daugiau reikia specialiųjų poreikių ugdymo(si) vaikams, kurių, įteisinus integruotą ugdymą, daugėja bendrojo lavinimo mokyklose. Tokių vaikų gyvenime labai didelį vaidmenį vaidina emocinis jausmas, pojūčiai, vidinis vaiko pasaulis. Todėl šiuo atveju mokytojo supratimas ir įsijautimas į paties mokinio situaciją bei jo pasaulėžiūrą svarbus tiek mokiniui, tiek ir pedagogui, nes kuo geriau mokytojas supras mokinio emocinį pasaulį, tuo veiksmingiau, geriau galės organizuoti ugdymą, bendradarbiavimą bei bendravimą. Mokytojas turi žinoti ir suprasti, kaip svarbu mokiniui pajauti, jog jo pojūčiai ir emocijos yra visuomet pastebėti ir jaučiami, kad mokytojas domisi, kaip šiandien jaučiasi mokiniai, kokia jų nuotaika, nes, anot Lapeškieienės (1993), tam, kad žmogus galėtų ką nors atrasti, jis pirmiausia turi turėti poreikį ką nors pažinti, atrasti, antra, turi tiesiogiai susiliesti su aplinka, pats su savo pojūčiais. Sudėtingame ir nuolat kintančiame pasaulyje viena iš pačių svarbiausių pedagogo savybių, lemiančių sėkmingą ugdymo eigą, yra jo empatinės nuostatos (Gudonis, Masiokienė, 2008).

Tyrimų rezultatai rodo, kad empatiniai mokytojų gebėjimai yra svarbus ugdymo veiklos aspektas, sąlygojantis humanistinį ugdymo procesą. Nustatyta, jog kuo didesnis pedagoginio darbo stažas, tuo žemesnis empatijos lygmuo (Gudonis ir Masiokienė, 2008). Per daugelį darbo metų įvyksta emocinė neįtampa. Vaiko kūrybiškumui, individualumui bei emociniam pasauliui visiškai nėra vietos, anot Lapeškieienės (1993), dėstoma medžiaga, jei ir turi prasmę mokytojui, tai su vaiko interesais ir poreikiais mažai susijusi. Taip pat iš mokytojų empatiškumo tyrimo paaiškėjo, jog kvalifikacinė pedagogo kategorija turi įtakos pedagogo empatiškumo gebėjimams. Asmens gebėjimai ir ugdomi bei lavinami bendrieji gebėjimai leidžia žmogui kelti savo kvalifikacijos lygį, o kartu ir didinti savo emocinio intelekto potencialą, nes aukštesnis profesinis lygmuo skatina žmogų labiau domėtis savo srityje, bendrauti su įvairesniais žmonėmis, dalyvauti įvairaus tipo seminaruose. Dar vienas aspektas, kuris paaiškėjo tyrimo metu, jog gebėjimas įsijausti į kito asmens emocinę būseną, visa esybe pasinerti į jo problemą labiau būdingas mokytojoms nei mokytojams. Moterys visuomet buvo emocionalesnės, gebančios užjausti ir suprasti.

Panašus tyrimas buvo atliktas tiriant muzikos mokytojų empatiškumą, kurį aprašęs Vitkauskas (2003) teigia, jog empatija yra jausminio subrendimo požymis. Tai kito priėmimas, nekeltas jokių sąlygų, atsisakant bet kokių nuosavybės teisių į tą asmenį. Minėtas autorius empatiją traktuoja, kaip sugebėjimą suvokti, priimti kitą, tačiau tai nereiškia, kad mes turėtume virsti tuo kitu, susivienodinti, atsisakyti savo kriterijų ir vertybių. Empatijos puoselėjimas bei mokymas būti empatišku žmogumi

sukuria klasėje jaukų mikro klimata, mokytojas yra mokinio draugas, kuris yra lygiateisis bendravime ir bendradarbiavime. Puoselėjant empatiškumą derėtų keisti mokyklos santykių atmosferą, remiantis demokratijos ir humanizmo idėjomis, kuo skubiau atsisakant autokratinio bendravimo stiliaus, ugdymo procesą grįsti bendražmogiškomis vertybėmis, reikiamą dėmesį skirti dvasinių vertybių plėtotei (Vitkauskas, 2003). Kitų autorių nuomone, mokymo tiksluose turėtų vyrauti ne vien tik žinių kaupimas, bet turi likti vietos ir emocinio supratingumo ir emocijų valdymo ugdymui. Žmogaus savijauta ir jo emocijos labai daug nulemia žinių įsiminimą bei išsaugojimą, todėl mokiniai turi gerai jaustis mokykloje. Kaip teigia Goleman, mūsų mokyklos ir kultūra teikia pirmenybę žinioms, pamiršdamos emocinį intelektą, kitaip tariant, charakterio savybes, ypatingai svarbias kiekvieno mūsų likimui. Kaip matematika ir skaitymas, taip ir emocinis gyvenimas reikalauja įgudimo bei išmanymo (Goleman, 2001) ir išmokimo sėkmę tuomet, kai jis emociškai bus saugus ir bus mokomas valdyti bei nukreipti). Mokykla turėtų keisti požiūrį į mokinių lavinimą: puoselėti ir ugdyti mokinių gerumą, meilę ir savitarpio supratimą – to dabartinėje mokykloje trūksta. Kad mokiniai tai galėtų patirti ir išmolti, tam reikalingas mokytojas, kuris būtų to mokytojas, gerai pažintų save patį bei savo galias. Anot Lepeškienės (1996), tam, kad mokytojas optimaliai naudotų save kaip savo darbo įrankį, jis, pirmiausia, turi gerai pažinti save, antra, mokėti išnaudoti savo stipriąsias puses bei kontroliuoti silpnąsias ir, trečia, nuolat rūpintis savimi: tobulinti save, ugdyti, keistis pasirinkta kryptimi. Mokytojas yra tas asmuo, kuris daugiausiai laiko praleidžia su vaiku, todėl gali pamatyti, kaip mokiniai elgiasi įvairiose situacijose – kokie jų ketinimai ir veiksmai. Pedagogai gali pastebėti mokinių elgesio nuokrypius ir padėti jiems, kaip psichologas. Rengiant mokytojus, didžiausias dėmesys skiriamas būtent jų dalykinėms žinioms, o mokytojo asmenybė – jo gebėjimas bendrauti, jausmai ir vertybės – paliekama savieigai (Lepeškienė, 1996). Tokią poziciją patvirtina Vitkausko (2003) teiginys, jog gebėjimas išklaudyti ir priimti kitą be prievartos, padedant išreikšti jam savo mintis, norus ir jausmus, yra didžiausia dovana, kurią vienas žmogus visada gali dovanoti kitam. Tai įrodo, jog mokytojas turėtų išklaudyti, suprasti ir besąlygiškai priimti mokinį. Pedagoginiame darbe tai yra labai svarbu siekiant artimesnio kontakto su mokiniais. Mokinys patirs didesnę mokymosi sėkmę, jei savo emocijas pakreips teisinga linkme. Emociniu intelektu pasižymintys žmonės žino, kaip tinkamai valdyti savo jausmus ir atsižvelgti į juos, turi pranašumą bet kurioje gyvenimo srityje (tai gali būti ir organizacinė veikla, reikalaujanti gebėjimų perprasti tam tikras nerašytas taisykles). Tokie žmonės yra labiau patenkinti gyvenimu, jiems geriau sekasi, jie lengviau pažaboja savo įnorių, todėl yra kūrybiškesni. Visiškai nesugebantys suvaldyti savo emocijų tampa nevykusiais, neįstengiančiais blaiviai protauti darbuotojais (Goleman, 2001). Pedagogas

turėtų suprasti, kokią didelę reikšmę turi žmogui emocijos ir kaip jos stipriai veikia dar nepakankamai išlavėjusios psichikos mokinius, kada jie savo emocijų dar nemoka valdyti. Mokytojas tai suprasdamas galės geriau organizuoti darbą klasėje, geriau supras požiūrį į dėstoma dalyką, atsiras glaudesnis ryšys tarp mokytojo ir mokinio. Galėdamas suprasti mokinio jausmus ir esamą padėtį bei turėdamas žinių apie emocinį intelektą, pedagogas galės auklėti bei mokyti mokinius humaniškų požiūrių, tinkamo socialinio elgesio, supratingumo, atjautos kitam žmogui ar gyvūnui bei tinkamo emocinio elgesio. Kol pats mokytojas nebus empatiškas, nesupras jausmų svarbos, jis negalės suprasti mokinių bei mokyti jų to paties.

Buvo atliktas dar vienas, panašaus tipo tyrimas, norint išsiaiškinti būsimųjų sporto pedagogų (vyrų ir moterų) empatijos lygį. Tyrimą aprašęs Malinauskas (2008) teigia, jog dėl besikeičiančių visuomenės reikalavimų mokyklai ir mokytojo profesijai, naujojo mokytojo vaidmens pastaraisiais metais ugdymo filosofų, edukologų, psichologų dėmesio centre vis dažniau atsiranda mokytojo asmenybės ypatumai, jo santykiai su vertybėmis, socialinė kompetencija. Būsimojo pedagogo sėkmė darbe labai daug nulemia tai, kaip jis moka bendrauti su aplinkiniais, juos suprasti, palaikyti draugiškus ir artimus santykius mokiniams. Tai labai individualus ypatumas, kuris padaro asmenį specifiškesnį, suteikia kitokį, stipresnį, požiūrį į situaciją ir lavina bei moko žiūrėti ir ugdyti kiekvieną asmenį atsižvelgiant į jo individualias galimybes. Empatiya - tai galimybė jausti kliento asmeninį pasaulį tarytum savo, neprarandant jausmo "o jeigu taip būtų man" (Yu ir Kirk, 2008). Toks jausmo pajautimas ir jo mokėjimas panaudoti praktikoje, dirbant su žmonėmis lemia galimybę suteikti geresnę pagalbą pacientams bei labiau išryškina pedagogo asmenybės ypatumą ir jo išskirtinumą. Malinausko (2008) nuomone, empatija padeda pedagogui kurti šiltą atmosferą klasėje, labiau gerbti mokinius ir būti atviresniam asmeniškai su jais bendraujant. Empatiya slopina agresiją ir prisideda prie normalios žmogaus raidos. Žmogus, atsidūręs jam malonioje aplinkoje, žymiai geriau jausis, bus produktyvesnis, atviresnis ir nusiteikęs darbui. Pozityviai nusiteikęs žmogus gali būti pranašesnis už kitus savo darbais ir idėjomis. Jei mokytojas yra empatiškas, jis gali ne tik padidinti mokymosi produktyvumą klasėje, bet ir užkirsti kelią agresijos protrūkiams, patyčioms, nusikaltimams ir įdiegti naują, kur kas geresnį požiūrį į tarpusavio bendravimą ir bendradarbiavimą, užuojautą – išugdyti geresnius socialinius įgūdžius. Būsimojų pedagogų empatiją galima ugdyti, pasitelkus pedagogikos ir psichologijos pratybas (Malinauskas, 2008). Pratybos, kurios galėtų padėti surasti empatijos spragas, būtų labai naudingos būsimajam pedagogui, nes jo žinios ir veiksmai auklės naująją kartą. Nuo pedagogo labai daug priklauso, kokia vertybių ir žinių sistema bus įdiegta. Tyrimo metu buvo vertinama emocinė,

kognityvinė ir predikacinė būsimųjų pedagogų empatija ir nustatyta, jog būsimųjų sporto pedagogių moterų kognityvios, emocinės bei predikacinės empatijos lygis yra aukštesnis nei būsimųjų sporto pedagogų vyrų, todėl moterys šiose srityse žymiai lenkia vyrus ir linkusios prisiimti kito žmogaus vaidmenį, geba tiksliau suprasti žodinę informaciją, ką jaučia pacientas (Malinauskas, 2008). Tyrimu buvo parodyta, jog empatija yra svarbus socialinis komponentas būsimiesiems pedagogams darbo praktikoje. Šiame tyrime, kaip ir kituose, pasitvirtino, jog moterų jautrumas yra didesnis, gilesni jausmai ir supratingumas. Įrodyta, jog empatija yra svarbus asmenybės bruožas, kuris padeda išsaugoti psichinę sveikatą bei kurti atvirus, stiprius tarpasmeninius santykius. Todėl pedagogų profesinis rengimas darosi vis svarbesnis veiksnys, lemiantis sėkmingą švietimo sistemos raidą, o profesinei būsimojo sporto pedagogo veiklai dabar ypač reikalinga empatija, kaip socialinės kompetencijos komponentas (Malinauskas, 2008). Todėl galime daryti prielaidą, kad empatiškumas yra svarbus ne tik būsimiesiems pedagogams, bet ir būsimiesiems ir jais jau dirbantiems kineziterapeutams. Tai ir paskatino mus atlikti šį tyrimą.

II skyrius. DIRBANČIŲ KINEZITERAPEUTŲ EMPATIŠKUMO TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimui atlikti buvo panaudotas klausimynas empatiškumo lygio nustatymui (A. Mechrabyen, N. Epstein), M. H. Daviso tarpasmeninio reaktyvumo indekso (IRI) skalė bei fiksuoti demografiniai rodikliai (Davis, 1983). Klausimyną sudaro 65 uždaro tipo klausimai (teiginiai). Respondentai savo sutikimą su teiginiu reiškė „+“, nesutikimą - „-“.

Anketą sudarė du blokai. Pirmajame bloke keturi klausimai, žinios apie respondentus (lytis, amžius, kursas ir gyvenamoji vieta iki studijų). Antrame – teiginiai, skirti empatiškumui nustatyti. Apklausą atlikta raštu. Visos anketos buvo išdalintos darbo metu. Vykdamas tiriamųjų apklausą laikytasi laisvanoriškumo principo, t. y. dalyvavo tik tas, kas sutiko dalintis informacija. Tyrimo dalyviams buvo paaiškintas apklausos tikslas ir užtikrintas duomenų anonimiškumas. Prieš atliekant apklausą dirbantys kineziterapeutai buvo supažindinti, kad anketoje pateikta informacija yra konfidenciali.

2.1. Tyrimo dalyviai

Apklausa buvo atliekama Šiaulių reabilitacijos centre, Šiaulių respublikinėje ligoninėje, Tauragės reabilitacijos centre ir Lietuvos Sveikatos mokslų universiteto ligoninėje Kauno klinikos, Kelmės ligoninėje, Mažeikių ligoninėje, Palangos reabilitacijos ligoninėje, KMU Psichofiziologijos ir reabilitacijos institute, UAB Sveikatos centre „Energetikas“, VšĮ Klaipėdos ligoninėje (buvusi VšĮ Klaipėdos jūrininkų ligoninė). Tyrime dalyvavo 8 Tauragės reabilitacijos centro, 13 Šiaulių reabilitacijos centro, 14 Šiaulių respublikinės ligoninės, 17 Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikos, 8 Kelmės ligoninės, 8 Mažeikių ligoninės, 10 Palangos reabilitacijos ligoninės, 4 KMU Psichofiziologijos ir reabilitacijos instituto, 10 UAB Sveikatos centro „Energetikas“, 9 VšĮ Klaipėdos ligoninės (buvusi VšĮ Klaipėdos jūrininkų ligoninėje). Iš viso buvo išplatinta 101 anketa, tinkamai užpildytos grįžo 101 (grįžtamumas 100%). Tyrime dalyvavo 101 respondentas, kurie buvo suskirstyti pagal amžių į 3 grupes: ankstyvoji branda (20 – 39 m.), vidutinis amžius (40 – 59) ir pagyvenusio žmogaus amžius (60 - 75) (Erikson, 1994).

Duomenys apie respondentų pasiskirstymą pagal amžių % pavaizduotas grafiškai 1 paveiksle.

1 pav. Dirbančių kineziterapeutų pasiskirstymas pagal amžių %

Akivaizdu, jog dauguma dirbančių kineziterapeutų yra sulaukę 20 metų (ankstyvosios brandos amžiaus tarpsnio). Antroji dalis darbuotojų yra vyresni kaip 40 metų (vidutinio amžiaus tarpsnio). Mažiausią dalį užima virš 60 metų turintys darbuotojai (pagyvenusio amžiaus tarpsnis). Apklausos duomenys rodo, kad dauguma dirbančių kineziterapeutų yra jauno ir labai mažai pagyvenusio amžiaus.

2.2. Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo raiška

Supratingumas, santykių tikrumas, nuoširdumas ir gebėjimas įsijausti į kito žmogaus situaciją suteikia didesnę galimybę užmegzti geresnius santykius bendradarbiaujant su kitais žmonėmis, sudaro palankesnę darbui mikroklimatą ir pagerina darbo našumą bei padeda efektyviau spręsti iškilusias problemas darbe. Anot Stansbury ir Sonenshein (2012), supratingas ir nuširdus kolektyvas darbe sudaro pozityvias ir etiškas darbo sąlygas, kurios užtikrina darbo kokybę. Empatiškas darbuotojas yra privalumas, nes empatija motyvuoja žmogaus elgesį ir sukuria pozityvius rezultatus kitiems žmonėms (Pavlovich, Krahnke, 2012). Tangney (2007) su bendraautoriais teigia, kad empatiškumas yra svarbus

moraliniam elgesiui, o tai turi įtakos sprendimų apgalvojimui ir jų priėmimui. Taigi, galime daryti prielaidą, kad darbuotojas, kuris pasižymi aukštu empatiškumo lygiu bus geriau pažįstantis save, gebantis sukurti tvirtesnius santykius su kitais darbuotojais, mokantis palaikyti gerą mikro klimatą ir užtikrintesnis priimdamas sprendimus.

Tyrimo tikslui įgyvendinti buvo svarbu nustatyti būsimųjų kineziterapeutų empatiškumo lygį.

Tyrimų rezultatai rodo, kad beveik pusė dirbančių kineziterapeutų empatijos lygis yra vidutinis ir beveik po lygiai pasiskirsto aukštą ir žemą empatijos lygį turintys kineziterapeutai. Duomenys apie dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmenį pavaizduoti 1 lentelėje.

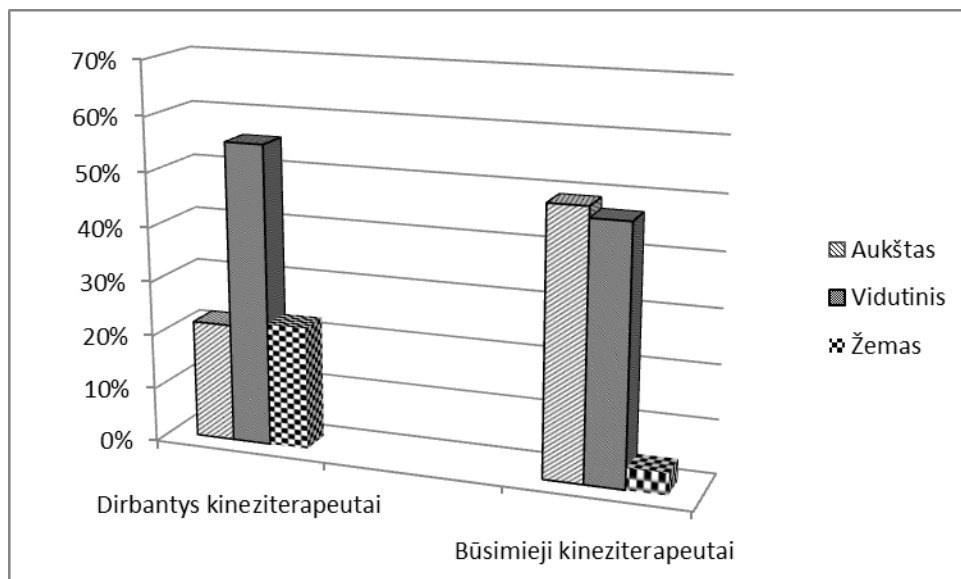
1 lentelė

Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmenys

Empatiškumo lygis	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Darbuotojų skaičius %	22 (21,78%)	56 (55,45%)	23 (22,77%)

Manytume, kad dirbantys kineziterapeutai neskiria daug dėmesio kitų pažinimui bei per daug nesistengia suprasti kito žmogaus situacijos bei jo išgyvenimų. Galime daryti prielaidą, jog dirbantys kineziterapeutai taiko bendrus situacijos algoritmus, kurie padeda greičiau apžvelgti ir suvokti esamą situaciją. Tai gali padėti paviršutiniškai suvokti žmogaus patiriamas bėdas ir pakankamai efektyviai išspręsti esamą situaciją. Toks kineziterapeutų empatijos lygis gali būti pakankamas sudarant patenkinamas sąlygas mikro klimatui darbe bei užmezgant tarpasmeninius santykius darbe.

Palyginus duomenis, dirbančių ir būsimų kineziterapeutų (2 pav), pastebėjome, kad padaugėjo kineziterapeutų, kurie turi vidutinį empatijos lygį. Daugiau nei dvigubai sumažėjo aukštą empatijos lygį turinčių kineziterapeutų kiekis ir ženkliai padaugėjo žemo empatiškumo lygmens rodikliai. Duomenys apie dirbančių ir būsimų kineziterapeutų empatiškumo lygmenį pavaizduoti 2 paveiksle.

2 pav. Dirbančių ir būsimų kineziterapeutų empatijos lygis %

Galime daryti prielaidą, kad būsimieji kineziterapeutai yra žymiai empatiškesni nei dirbantys, nes studijų metu mokomos disciplinos tuo metu gali daryti didelę įtaką studentų emociniam jautrumui priešingai nei dirbantiems kineziterapeutams. Taip pat didelės reikšmės gali turėti teorinių ir praktinių žinių skirtumai. Praktikoje specialistai gali susidurti su daugybe skirtingų pacientų, kurie darbo metu specialistus išvargina ir jie gali nebeturėti jėgų bei laiko išklaudyti ir atitinkamai įsijausti į kiekvieno paciento patiriamą situaciją. Teorinių paskaitų metu nurodoma, kaip specialistai turėtų elgtis ir galvoti, tačiau praktika gali parodyti priešingai. Kita priežastis - didesni dėmesys funkcijos atstatymui. Praktikoje kineziterapeutai vis labiau stengiasi sukaupti dėmesį į paciento pažeidimus ir grąžinti iki traumos buvusią funkciją. Toks požiūris į gydymą gali specialistą atitolinti nuo empatijos suvokimo ir jos teikiamos naudos gydyme ar net visiškai prarasti gebėjimą būti empatišku savo darbe.

2.3.1. Kineziterapeutų empatiškumo priklausomybė nuo darbo stažo

Pacientas, kuris jaučia, kad jo esamas skausmas ir situacija yra suprasta, patiria žymiai efektyvesnį gydymą (Mizrahi, 2008). Žinojimas ir gebėjimas panaudoti emocinę ir kognityvinę empatiją darbuotojui suteikia pranašumą ir leidžia būti lankstesniu bei suteikti kokybiškesnes paslaugas. Wampold (2007) teigia, kad yra labai svarbu, jog gydymas vyktų ir psichosocialiniame lygmenyje. Suteikiant pagalbą, gydant fizinį sutrikimą, turėtų būti skiriamas didelis dėmesys žmogaus psichosocialinei pusiausvyrai gražinti. Asmuo nori žinoti, kokios bus jo ateities perspektyvos, ar pažeista funkcija bus tokia pat kaip prieš traumą. Todėl norint, kad atsistatymas būtų optimalus, reikėtų gydyti ne tik paciento fizinę disfunkciją, bet būti empatišku ir padėti asmeniui sugrąžinti stabilią psichoemocinę bei psichosocialinę būseną.

Tyrimo duomenys rodo, kad didėjant darbo stažui mažėja empatijos lygis ir įsivyrėja žemo empatiškumo lygmuo. Aukštas empatijos lygis išsilaiko pirmuosiuose dviejuose darbo stažo intervaluose, nuo 1 iki 10 metų, o po to stebimas žymus mažėjimas. Skirtingai ne aukštas empatijos lygmuo, žemas empatiškumo lygmens požymis įsivyrėja nuo 11 darbo stažo metų ir tolygiai kyla aukštyn (žr. 2 lentelę). Siekiant nustatyti ryšio stiprumą ir pobūdį buvo apskaičiuotas Pirsono koreliacijos koeficientas tarp darbo stažo ir empatiškumo lygmens. Gauta koreliacijos koeficiento reikšmė $-0,526$ rodo, kad egzistuoja statistiškai reikšmingas atvirkštinis koreliacinis ryšys tarp kineziterapeutų darbo stažo ir empatiškumo lygmens. Tai reiškia, kad didėjant kineziterapeutų darbo stažui jų empatiškumo lygmuo turėtų mažėti.

2 lentelė

Tiriamųjų empatiškumo kitimas didėjant darbo stažui

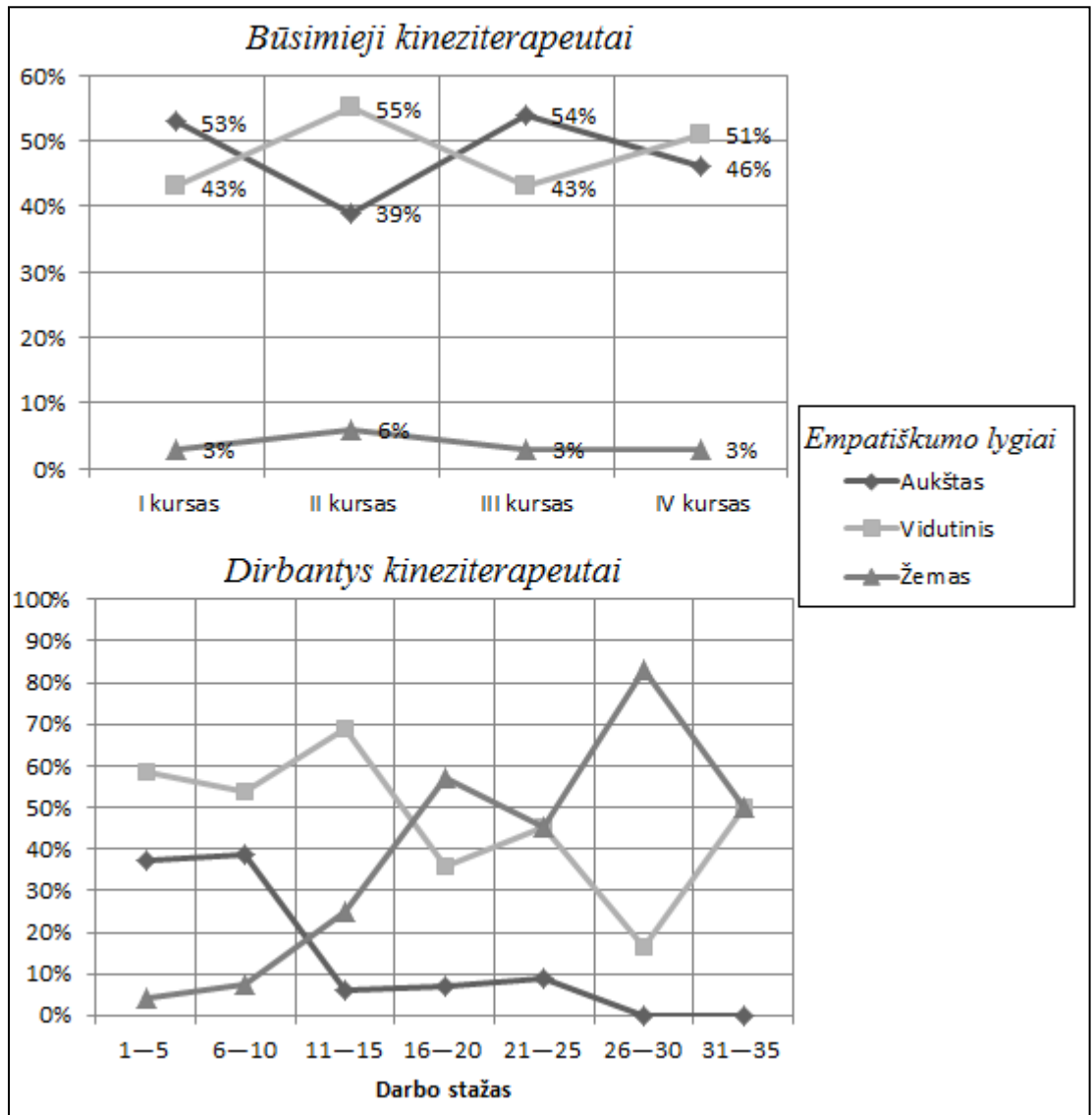
Empatiškumo lygis Darbo stažas	Aukštas	Vidutinis	Žemas
1—5	9 (37.50%)	14 (58.33%)	1 (4.16%)
6—10	10 (38.46%)	14 (53.84%)	2 (7.69%)
11—15	1 (6.25%)	11 (68.75%)	4 (25%)
16—20	1 (7.14%)	5 (35.71%)	8 (57.14%)
21—25	1 (9.09%)	5 (45.45%)	5 (45.45%)
26—30	0 (0%)	1 (16.66%)	5 (83.33%)
31—35	0 (0%)	2 (50%)	2 (50%)

Ypatingai didelę empatijos lygių kaitą galime pastebėti 11 – 15 metų darbo stažo intervale. Tuo metu galime pamatyti žymų žemo empatiškumo lygmens didėjimą ir staigų aukšto empatiškumo lygmens kreivės smukimą žemyn. Vidutinis empatijos lygmuo svyruojantis ir nestabilus didėjant darbo stažui, tačiau jis neturi tendencijos tolygiai didėti ar mažėti. Jis išlieka kintantis ir nestabilus per visą darbo stažo laikotarpį.

Galime daryti prielaidą, kad didėjant darbo stažui tolygiai mažėja empatijos lygmuo. Taip gali būti dėl to, kad darbuotojai su metais įgauna patirties ir nebėra tokie emociškai jautrūs, kaip mažiau darbo stažo turintys kineziterapeutai. Mažesnę emocinį jautrumą neturėtume suprasti vienareikšmiškai, kad tai yra visiškai empatijos nebuvimas. Didėjant darbo stažui darbuotojas išmoksta labiau apsaugoti save ir atsiriboti nuo darbo bei jame patiriamų stresinių situacijų. Todėl savo empatijos jausmus gali reikšti atsargiau, atjauta ir įsijautimas į kito situaciją gali būti žymiai mažesnis. Tačiau empatiškumas pas darbuotojus gali būti išlikęs, tik jo pasireiškimas gali būti retesnis. Todėl darbuotojų lankstumas bei mokėjimas valdyti situaciją gali būti išlikęs, tačiau tai gali pasireikšti mažesniu lygiu ir ne taip dažnai, kaip norėtūsi, kad būtų praktikoje. Kita priežastis – standartinių algoritmų naudojimas. Per ilgą darbo stažą gali įvykti įvairiausių situacijų, kurios metams bėgant gali kartotis. Todėl kineziterapeutai gali naudotis standartiniais algoritmais, kurie kai kuriais atvejais gali palengvinti darbą ir nepareikalauti didelių emocinių pastangų.

Palyginus duomenis, būsimųjų ir dirbančių kineziterapeutų (žr. 5 pav), pastebėjome, kad studijų metu aukštas empatijos lygmuo yra svyruojantis, tačiau išlieka per visas studijas aukštas. Visiškai skirtingai duomenys rodo dirbančių kineziterapeutų, kurių aukšto empatijos lygmens kreivė didėjant darbo stažui krenta žemyn ir žymiai padidėja žemo empatijos lygmens rodmenys. Studentų žemas empatiškumo lygis studijų metu išlieka stabiliai mažas, priešingai nei dirbančių kineziterapeutų. Vidutiniam empatijos lygmeniui charakteringas netolygumas abiejuose grafikuose.

Galime daryti prielaidą, kad studentai yra žymiai empatiškesni studijų metu. Dėl didelio kiekio pedagoginių bei psichologinių disciplinų bei mainų programų studijų metu ir trumpo praktikos laikotarpio studentai yra žymiai emociškai jautresni ir gebantys užjausti nei dirbantys kineziterapeutai.

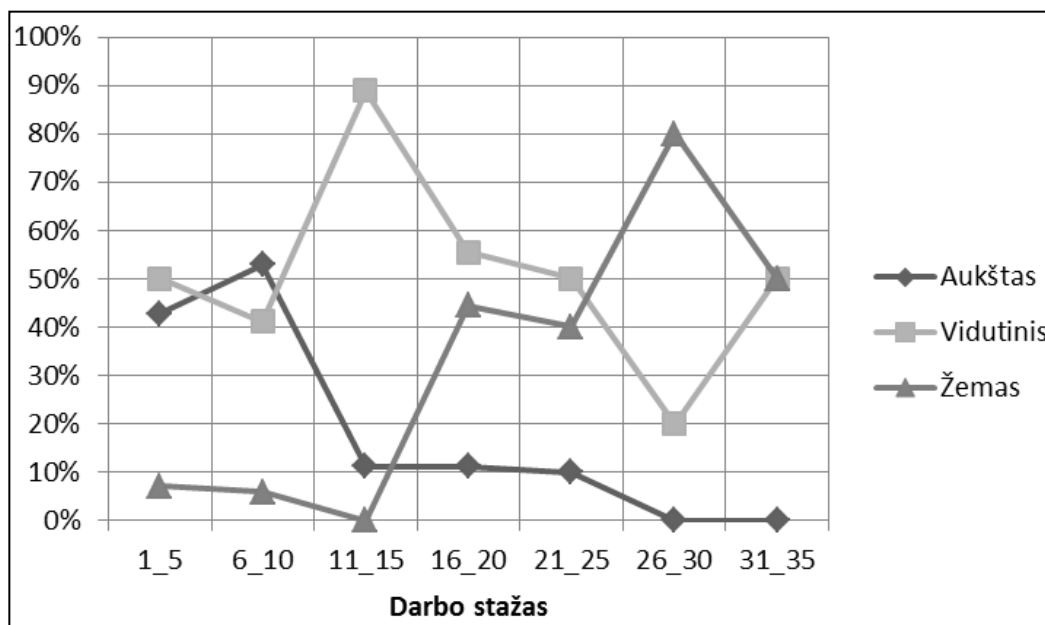
3 pav. Būsimųjų ir dirbančių kineziterapeutų empatiškumo kitimas studijų ir darbo stažo metu, %

2.3.2. Tiriamųjų empatiškumo priklausomybė nuo darbo stažo ir lyties

Kitas, išplaukiantis iš tyrimo tikslo, uždavinys – išaiškinti empatiškumo priklausomybę nuo darbo stažo ir lyties.

Tyrimo duomenys rodo, kad moterų (žr. 4 pav.) didžiausi empatijos pokyčiai vyksta 11-15 darbo stažo metais. Tuo metu matomas žymus aukšto empatiškumo lygmens sumažėjimas, o žemo empatiškumo lygmens kreivė staiga šokteli į viršų ir žymiai išauga. Toks žemo empatijos lygmens didėjimas stebimas iki 28 metų darbo stažo, o po to nuo 80% nukrinta iki 50% - žemo empatiškumo

lygis nukrenta žemyn. Aukšto empatiškumo kreivė beveik tolygiai krinta žemyn didėjant darbo stažui. Gauta koreliacijos koeficiento reikšmė $-0,579$ rodo, kad egzistuoja statistiškai reikšmingas atvirkštinis koreliacinis ryšys tarp kineziterapeučių moterų darbo stažo ir empatiškumo lygmens. Tai reiškia, kad didėjant kineziterapeučių moterų darbo stažui jų empatiškumo lygmuo mažėja.

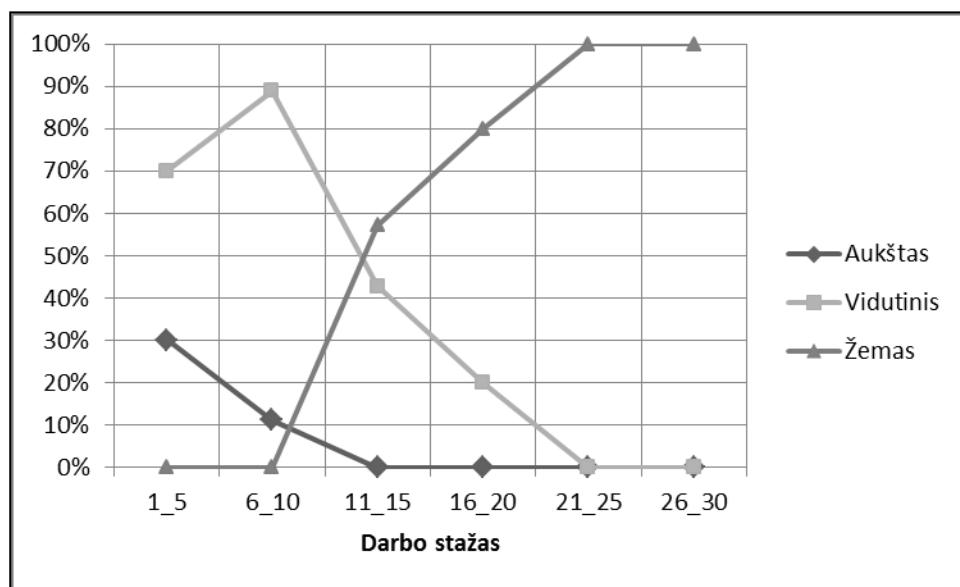

4 pav. Dirbančių kineziterapeučių moterų empatiškumo kitimas darbo stažo metu, %

Galime daryti prielaidą, kad didėjant darbo stažui moterų empatijos lygmuo mažėja. Ypatingai didelės reikšmės turi 11-15 metų darbo stažo laikotarpis, nes tuomet įvyksta reikšmingiausi empatijos pokyčiai. Tai gali būti susiję su didelio darbo stažo ypatumais, kai sumažėja emocinis jautrumas ir darbo metu plačiau taikomi standartiniai algoritmai, kurie gali leisti specialistui mažiau dėmesio skirti pacientui.

Tyrimo duomenys rodo, kad vyrų (žr. 5 pav.) didžiausi empatijos pokyčiai vyksta 6-10 darbo stažo metais. Tuo metu galime pastebėti žymų aukšto empatijos lygmens mažėjimą ir žemo empatiškumo lygmens kreivės staigų kilimą. Žemo empatiškumo kreivė tolygiai ir sparčiai kyla aukštyn didėjant darbo stažui. Identiškai tokį pat reiškinį galime pastebėti su aukšto empatijos lygmens kreive, kuri tolygiai leidžiasi žemyn didėjant darbo stažui. Priešingai nei moterų, vyrų vidutinio empatijos lygmens kreivė turi tendenciją mažėti nuo 6-10 darbo stažo metų. Gauta koreliacijos koeficiento reikšmė $-0,725$ rodo, kad egzistuoja statistiškai reikšmingas didelio stiprumo atvirkštinis

koreliacinis ryšys tarp kineziterapeutų vyrų darbo stažo ir empatiškumo lygmens. Tai reiškia, kad didėjant kineziterapeutų vyrų darbo stažui jų empatiškumo lygmuo turėtų mažėti.

5 pav. Dirbančių kineziterapeutų vyrų empatiškumo kitimas didėjant darbo stažui, %

Galime daryti prielaidą, kad didėjant darbo stažui vyrų empatijos lygis mažėja. Kineziterapeutų vyrų empatijos lygmeniui didelės reikšmės turi 6-10 metų darbo stažo intervalas, kadangi tuo metu vyksta žymūs pokyčiai, staiga didėja žemo empatijos lygmens kreivė ir žymiai krenta aukšto empatiškumo rodmenys. Vyrai ankščiau nei moterys paranda emocinį jautrumą ir didesnę savo darbo stažo periodą būna mažiau empatiški nei moterys.

2.3.3. Respondentų empatiškumo kaitos priklausomybė nuo šeimyninės padėties

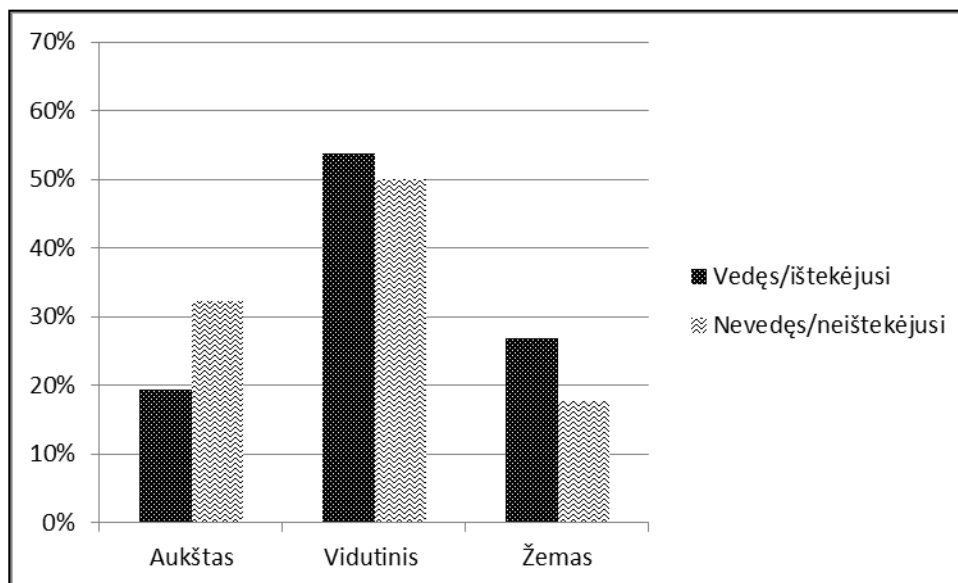
Kitas, išplaukiantis iš tyrimo tikslo uždavinys – išaiškinti empatiškumo priklausomybę nuo šeimyninės padėties. Tyrimo duomenys rodo, kad vedusių/ištekėjusių kineziterapeutų yra žymiai daugiau. Šioje grupėje yra daugiausia vidutinį empatijos lygį turintys kineziterapeutai. Kita šios grupės tiriamųjų dalis parodė dvigubai mažesnį, žemą empatijos lygmenį ir likę - aukštą empatiškumą. Palyginus duomenis tarp šių grupių galime pastebėti žymų skirtumą, kad vedusių/ištekėjusių grupėje yra mažiau aukštą empatijos lygmenį turinčių kineziterapeutų. Vidutinio empatijos lygmens tiriamųjų yra nežymiai daugiau vedusių/ištekėjusių grupėje. Nevedusių/neištekėjusių grupėje labai mažai

respondentų parodė žemą empatiškumo lygmenį. Šioje grupėje žemo empatiškumo tiriamųjų tris kartus mažiau nei kitoje (žr. 3 lenetelę, 6 pav.).

3 lentelė

Tiriamųjų empatiškumo ir šeimyninės padėties sąsajos

Šeimyninė padėtis Empatiškumo lygis	Vedęs/neištekęjusi	Nevedęs/neištekęjusi
Aukštas	13 (19,4%)	11 (32,35%)
Vidutinis	36 (53,73%)	17 (50%)
Žemas	18 (26,86%)	6 (17,64%)

6 pav. Kineziterapeutų empatiškumo lygmens priklausomybė nuo šeimyninės padėties %

Galime daryti prielaidą, kad empatija yra paveldėtas bruožas, gebėjimas bei asmenybės ypatumas, kuris gali būti išmokstamas arba paveldimas ir jo priklausomybė nuo šeimyninės padėties gali daryti labai mažą įtaką empatijos lygmeniui. Galime manyti, kad nevedę/neištekęjė žmonės gali būti daugiau empatiški, nes jie geriau supranta ir sugeba įsijausti į kito žmogaus vietą, geba suprasti, ką reiškia neturėti šeimos ar ją prarasti. Katelyn ir Jennifer (2013) tyrimas rodo, jog trūksta išsamesnių tyrimų ir nėra iki galo išsiaiškinta, kokiam amžiuje tėvai išvysto gebėjimą būti empatiškesni nei nevedę/neištekęjė žmonės ir ar šeimyninė padėtis daro įtaką empatijos lygiui.

2.3.4. Dirbančių kineziterapeutų priklausomybė nuo amžiaus

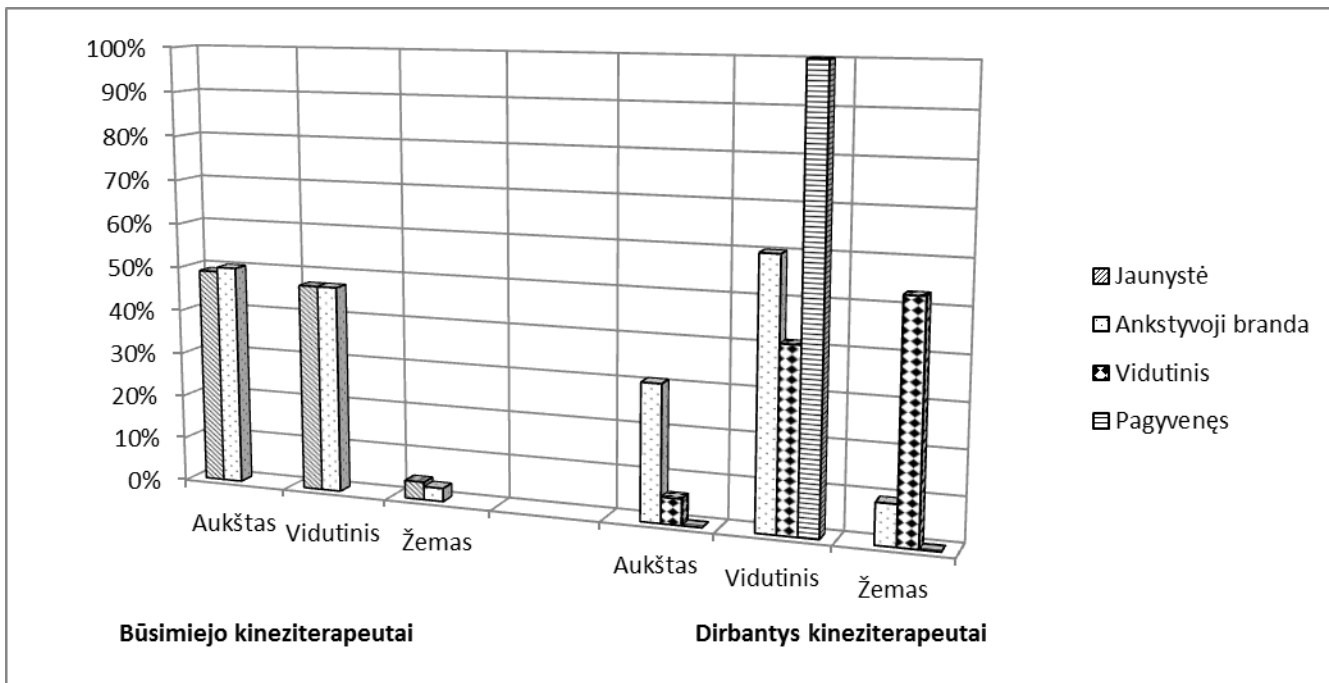
Giardino ir kt. (2008) savo tyrime nustatė, kad paauglės mamos parodė labai mažą cheminio elemento kortisolio (cheminė medžiaga, kuri kinta priklausomai nuo to, kiek žmogaus demonstruoja užuojautą kitam asmeniui) pokytį seilėse bei beveik nepakitusį širdies dažnį, kuomet jų vaikas verkdamas. Tačiau visiškai atvirkščiai reagavo jaunesnės mamos – buvo žymus kortisolio ir širdies dažnio kitimas. Galime daryti prielaidą, kad jaunesniame amžiuje empatiškumas yra didesnis. Metzger (2010) su bendraautoriais nustatė, kad senstant žmonių empatiškumas mažėja tam tikrais aspektais. Senyvo amžiaus asmenys turi žymiai mažiau empatijos jausmo dalykam, kurie susiję su kito žmogaus užuojauta bei sociokultūriniame gyvenime, tačiau žymus empatiškumo didėjimas tarpasmeniniuose santykiuose ir su religija susijusiuose dalykuose. Daugelis ankstesnių tyrimų rodo, kad senstant empatijos lygis tolygiai ima mažėti (Marshall, 1996; Ryff ir kt., 1999; Schieman, 2000).

4 lentelė

Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo priklausomybė nuo amžiaus

Empatiškumo lygis Amžiaus tarpsnis	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Ankstyvoji branda	20 (30,76%)	39 (60%)	6 (9,23%)
Vidutinis	2 (5,88%)	14 (41,17%)	18 (52,94%)
Pagyvenęs	0	1 (100%)	0

Dirbantys kineziterapeutai suskirstyti pagal amžių į 3 grupes: ankstyvoji branda (20 – 39 m.), vidutinis amžius (40 – 59) ir pagyvenusio žmogaus amžius (60 - 75). Ankstyvosios brandos tarpsnyje vyrauja vidutinis empatijos lygmuo. Du kartus mažesnis yra aukšto empatiškumo lygmuo, na ir mažiausiai tiriamųjų atitinka žemą empatijos lygmenį. Vidutinio amžiaus tarpsnyje duomenys ženkliai skiriasi. Šiame tarpsnyje didžiausias tiriamųjų procentas yra žemo empatiškumo lygyje. Šiek tiek mažiau vidutiniame empatijos lygmenyje ir aukščiausias, vos keletas procentų, empatijos lygis charakteringas tik 5,88% kineziterapeutams. Siekiant nustatyti ryšio tarp kineziterapeutų amžiaus ir empatiškumo lygmens stiprumą ir pobūdį buvo apskaičiuotas Pirsono koreliacijos koeficientas. Gauta koreliacijos koeficiento reikšmė -0,504 rodo, kad egzistuoja statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo

7 pav. Būsimųjų ir dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygio pasiskirstymas pagal amžių, %

atvirkštinis koreliacinis ryšys tarp kineziterapeutų amžiaus ir empatiškumo lygmens. Pagyvenusio amžiaus tarpsnio tiriamajam būdingas vidutinis empatijos lygis.

Tyrimo duomenys rodo, kad žemas empatijos lygis žymiai didėja besikeičiant amžiaus tarpsniams. Todėl galime daryti prielaidą, kad didėjant žmogaus gyvenimo patirčiai, empatijos gebėjimas tolygiai mažėja, o aukštas empatijos lygmuo žymiai mažėja. Dideliu nestabilumu pasižymi ir vidutinis empatijos lygmuo, kuris yra stipriai besikeičiantis amžiaus tarpsniuose.

Manytume, kad dirbančių kineziterapeutų empatijos lygmuo gyvenimo eigoje mažėja. Atjautos, emocinio supratingumo ir užuojautos gebėjimai slopsta, nes kaupiama gyvenimiška patirtis dirbant su konfliktiškais pacientais. Todėl vis labiau darbuotojai įpranta saugoti save, tampa mažiau įsiklausantys ir stengiasi labiau dirbti pagal standartinį algoritmą ir išvengti galimų konfliktinių, dviprasmiškų situacijų.

Palyginus duomenis, būsimųjų ir dirbančių kineziterapeutų (7 pav), pastebėjome, kad studijų metu (besikeičiant amžiaus tarpsniams) empatijos lygis turi tendenciją didėti priešingai nei dirbančių kineziterapeutų, kurių empatiškumas, atvirkščiai, turi tendenciją mažėti. Duomenys apie būsimų ir dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmenį pavaizduoti paveiksle.

Galime daryti prielaidą, kad būsimieji kineziterapeutai yra žymiai empatiškesni nei dirbantys kineziterapeutai. Tam gali turėti įtakos patirties stoka. Dar tik bestudijuojantys specialistai yra labai mažai susipažinę su praktikoje esančiais įvairiausiais darbo niuansais, todėl tai gali turėti didelės įtakos jų dideliam empatijos lygiui. Kita priežastis – praktikos stoka. Jauni bestudijuojantys ar ką tik pabaigę studijas specialistai gali būti žymiai nuolankesni, žingeidūs ir emociškai išklausančios pacientų. Toks emocinis jautrumas gali nulemti jaunų ir bestudijuojančių specialistų didesnę empatijos lygį.

2.3.5. Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo priklausomybė nuo lyties

Yu (2012) atliktame tyrime išsiaiškino, kad moterys yra empatiškesnės nei vyrai. Toussaint ir Webb (2005) savo darbe nustatė, kad dėl poreikio rūpintis kitais, didesnio poreikio užmegzti draugiškus santykius su kitais žmonėmis bei didesnio atleidimo moterys gali būti empatiškesnės nei vyrai. Nustatyta, kad bakalauro studijas baigusių moterų empatijos lygis buvo žymiai didesnis nei vyrų (Miller et. al., 2008). Tokie tyrimai įrodo, kad moterys yra žymiai empatiškesnės už vyrus, nes turi geresnę gebėjimą suprانتant kitų žmonių mintis, situaciją bei emocinę savijautą.

Pusė apklaustų moterų rodo vidutinį empatijos lygmenį, o tai beveik sutampa su vyrų rezultatais. Moterų aukšto empatijos lygmens rodiklis yra dvigubai didesnis nei vyrų. Žemas empatijos lygis labiau charakteringas vyrams nei moterims. Empatiškumo lygio pasiskirstymas pagal lytį pavaizduotas 5 lentelėje.

5 lentelė

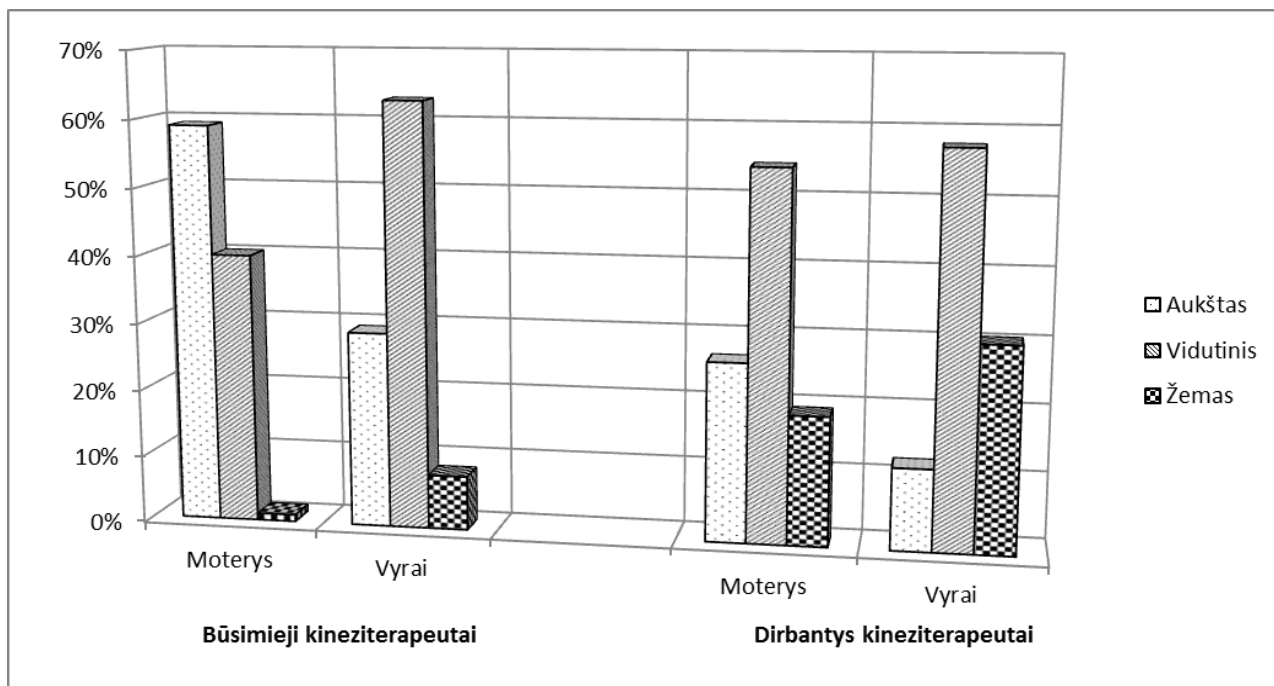
Dirbančių kineziterapeutų empatiškumo raiška nuo lyties

Empatiškumo lygis Lytis	Aukštas	Vidutinis	Žemas
Moterys	18 (26,47%)	37 (54,41%)	13 (19,11%)
Vyrai	4 (12,12%)	19 (57,57%)	10 (30,3%)

Tyrimo rezultatai akivaizdžiai rodo, kad dirbančios kineziterapeutės turi didesnę empatijos lygmenį nei kineziterapeutai vyrai. Vyrų empatijos lygmuo perpus mažesnis nei moterų.

Galime manyti, kad dirbančios kineziterapeutės turi didesnę gebėjimą užjausti ir išreikšti atjautą. Viena iš priežasčių gali būti ta, kad moterys geriau supranta, ko reikia klientam, kad jie galėtų pasijusti suprasti ir išklaudyti, o to pasekoje vyktų produktyvesnis gydymas. Kita priežastis – moterys labiau vadovaujasi taisyklėmis. Mellor (2012) teigia, kad moterims daugiau įtakos daro tam tikros taisyklės, kuriomis jos vadovaujasi. Tai gali būti atleidimo kitiems, filosofinio, religinio, kultūrinio konteksto bei tam tikros vertybių taisyklės, kurių moterys yra linkusios laikytis. Moterų empatiškumui neleidžia priblėsti vaikų, vėliau anūkų auklėjimas. Šiame procese būtinas empatiškumas. Kaip yra žinoma, vaikų ir anūkų auklėjime moterys dalyvauja daugiau negu vyrai. Šia prielaida taip pat galime paaiškinti ankstesnę negu vyrų moterų empatiškumą.

Palyginus duomenis, būsimųjų ir dirbančių kineziterapeutų pasiskirstymą pagal lytį (8 pav), pastebėjome, kad studijų metu moterys rodė žymiai didesnę aukšto empatiškumo lygmenį nei dirbančios moterys. Pastebimas žymus dirbančių kineziterapeučių moterų vidutinio empatijos lygmens padidėjimas lyginant su studijuojančiomis merginomis. Beveik stabiliai išsilaiko vyrų vidutinio empatijos lygmens išraiška. Labai žymiai išaugo žemo empatiškumo lygmens rodikliai tarp dirbančių kineziterapeučių moterų ir vyrų. Palyginus duomenis pastebėjome, kad aukštas empatijos lygmuo turi tendenciją mažėti, o žemas empatijos lygmuo didėti. Duomenys apie būsimų ir dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygmenį pavaizduoti 8 paveiksle.

8 pav. Būsimųjų ir dirbančių kineziterapeutų empatiškumo lygio pasiskirstymas pagal lytį, %

Galime daryti prielaidą, kad dirbantys kineziterapeutai yra ženkliai mažiau turintys empatijos nei universitete studijuojantys būsimieji kineziterapeutai. Tokį empatijos jausmo mažėjimą gali nulemti mažesnis emocinis jautrumas, kuris gali atsirasti didėjant darbo stažui. Nuolatinis užuojautos, supratingumo bei įsijautimo į kito žmogaus situaciją pasireiškimas laikui bėgant gali labai nuvarginti darbuotoją, todėl vėliau, didėjant darbo stažui, kineziterapeutai, kaip ir medikai, išmoksta neišgyventi dėl kiekvieno paciento negalės, kas apsaugo nuo didesnės nervinės įtampos, kas darbo metu sudaro sąlygas labiau susikoncentruoti į fizinės negalios gydymą.

Išvados

1. Empatijos sampratos aiškinamos gana įvairiai, tačiau prieinama prie bendros nuomonės, kad empatija - kito žmogaus emocijų supratimas, gebėjimas užjausti ir dalyvauti kito išgyvenimuose. Vis labiau manoma, kad tai yra fenomenas, kuriam dar trūksta įrodymų, ar jis yra daugiau įgimtas ar įgytas gebėjimas.
2. Hipotezė, kad dirbančių kineziterapeutų empatiškumas tobulėja didėjant darbo stažui, nepasitvirtino.
3. Nustatyta, kad tyrime dalyvavusių dirbančių kineziterapeutų moterų empatijos mažėjimas didėjant darbo stažui metu pasireiškia vėliau nei vyrų.
4. Tyrimo duomenimis nustatyta, kad tyrime dalyvavusių dirbančių kineziterapeutų empatijos lygis yra žemesnis negu studentų.
5. Respondentų empatiškumo priklausomybė nuo amžiaus parodė, kad senstant empatijos lygis mažėja.
6. Nustatyta respondentų empatijos lygio priklausomybė nuo lyties; dirbančios kineziterapeutės moterys yra aukštesnio empatijos lygmens negu vyrai.
7. Šeimyninė padėtis empatijos lygmeniui kiek reikšmingesnės įtakos neturi.

Literatūra

1. Ali Yildiz, M., Duy, B. (2013). *Improving empathy and communication skills of visually impaired early adolescents through a psychoeducation program*. Educational Sciences: Theory & Practice.
2. Aragona, M., Kotzalidis, G. D., Puzella, A. (2013). *The many faces of empathy, between phenomenology and neuroscience*. Archives of Psychiatry and Psychotherapy;
3. Augis., R. (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: mokslo ir enciklopedijų I-kla.
4. Batson, C. D., Ahmad, N. Y. (2009). *Using empathy to improve intergroup attitudes and relations*. Social Issues and Policy Review.
5. Batson, C. D., Fultz, J. Schoenrade, P. A. (1987) *Distress and empathy: Two qualitatively distinct vicarious emotions with different motivational consequences*. Journal of Personality.
6. Baillie, L. (1995). A phenomenological study of the nature of empathy. *Journal of Advanced Nursing*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=14&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
7. Baron-Cohen, S., Wheelwright, S. (2004). *The empathy quotient: an investigation of adults with Asperger syndrome or high functioning autism, and normal sex differences*. Journal of Autism and Developmental Disorders.
8. Barton, K. C., Levstik, L. S. (2004). *Teaching history for the common good*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
9. Bervydienė, V. (1993). *Psichologija studentui: mokymo priemonė*. Kaunas: technologija.
10. Bellack, A., Mueser, K., Gingerich, S., Agresta, J. (2004). *Social skills Training for Schizophrenia: A Step-by-Step Guide*. The Guilford Press. New York.
11. Black, K. R., Leszczynski, J. P. (2013). *Development of child attachment in relation to parental empathy and age*. Eastern Connecticut State University
12. Black, D.M. (2004). *Sympathy reconfigured: Some reflections on sympathy, empathy, and the discovery of values*. International Journal of Psychoanalysis.
13. Bolger, G. (2007). Administering care without empathy is not nursing. *Nursing standart*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=10&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).

14. Brunero, S., Lamont, S., Coates, M. (2009). A review of empathy education in nursing. *Nursing Inquiry*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=110&sid=42bf66c8-6aff-487f-9061-20e60aada303%40sessionmgr114> (žiūrėta 2012-04-04).
15. Bright, D. S., Exline, J. J. (2011). Forgiveness at four levels: Intrapersonal, relational, organizational, and collectivegroup. In K. Cameron & G. Spreitzer (Eds.), *Handbook of positive organizational scholarship*
16. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
17. Calloway, T. C. (2009). *Empathy in the global world : an intercultural perspective*. Thousand Oaks : SAGE Publications
18. Cornish, U., Ross, F. (2004). *Social skills Training for Adolescents with General Moderate Learning Difficulties*. London: Jessica Kingsley.
19. Cohen, D., Strayer, J. (1996). *Empathy in conduct-disordered and comparison youth*. *Dev Psychol* 32:988–998.
20. Cotton, K. (2001). *Developing Empathy in Children and Youth*. School Improvement Research Series. Prieiga per internetą: http://educationnorthwest.org/webfm_send/556 (žiūrėta 2012-04-07).
21. Clark, A. J. (2010). *Empathy and sympathy: therapeutic distinctions in counseling*. *Journal of Mental Health Counseling*.
22. Davis M. H. (1980). *A multidimensional approach to individual differences in empathy*. *JSAS Catalog of Selected Documents of Psychology*. Nr. 10, p. 85.
23. Decety, J., Michalska, K. J. (2010). *Neurodevelopmental changes in the circuits underlying empathy and sympathy from childhood to adulthood*. Center for Cognitive and Social Neuroscience, Department of Psychology and Psychiatry, University of Chicago, USA.
24. De Haes, H., Bensing, J. (2009). *Endpoints in medical communication research, proposing a framework of functions and outcomes*.
25. De Waal, F. B. M. (2009). *Putting altruism back into altruism: The evolution of empathy*. *Annual Review of Psychology*.
26. Dilek, D., Yapıcı, G. S. (2005). *The use of stories in the teaching of history*. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*.

27. Doherty, R. W. (1997) *The emotional contagion scale: A measure of individual differences*. Journal of Nonverbal Behavior
28. Eisenberg, N. (2000). *Empathy and sympathy*. In M. Lewis & J. M. Haviland-Jones (Eds.), *Handbook of emotions* (2nd ed., pp. 677-691). New York: Guilford Press.
29. Eisenberg, N. (2000). *Emotion, regulation, and moral development*. Annual Review of Psychology.
30. Eisenberg, N., Fabes, R. A., Murphy, B., Karbon, M., Maszk, P., Smith, M., O'Boyle, C. Suh, K. (1994). *The relations of emotionality and regulation to dispositional and situational empathy-related responding*. Journal of Personality & Social Psychology.
31. Erikson, E. (1994). *Psychoanalyst who reshaped views of human growth, dies*. New York Times.
32. Escalas, J. E., Stern, B. B. (2003). *Sympathy and empathy: emotional responses to advertising dramas*. Journal of consumer research.
33. Evans, Ginger W., Wilt, Dorothy, L., Alligood, Martha, R., O'Neil, M. (1998). *Empathy: a study of two types*. *Issues in Mental Health Nursing*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=14&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
34. Faugier, J. (2006). *Intimacy in nursing*. *Nursing Standard*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=9&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
35. Fehr, R., Gelfand, M. J. (2012). *The forgiving organization: a multilevel model of forgiveness at work*. Academy of Management Review.
36. Feshbach, N. D., Feshbach, S. (2009). *Empathy and education*. The social neuroscience of empathy (pp. 85-98). Cambridge: The MIT Press.
37. Foster, S. J. (2001). *Historical empathy and perspective taking in the social studies*. Historical empathy in theory and practice: Some final thoughts. New York: Rowman & Littlefield.
38. Forrester, D., Kershaw, S., Moss, H., Hughes, L. (2007). *Communication skills in child protection: How do social workers talk to parents?* Child and Family Social Work.
39. Gailienė, I., Adomaitytė, D. (2009). *Aukštesniųjų klasių mokinių asmenybės empatiškumo ypatumai*. Ugdymo psichologija. Prieiga per internetą:

- <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=21&sid=0a24908b-0bad-4b66-b970-277eebb81908%40sessionmgr4> (žiūrėta 2011-11-10).
40. Gaulienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką. Apie vaikų psichologinio atsparumo ugdymą*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
 41. Gery, I., Miljkovitch, R., Berthoz, S., Soussignan, R. (2009). *Empathy and recognition of facial expressions of emotion in sex offenders, non-sex offenders and normal controls*.
 42. Geneser, P. V. L. (2005). *Children learning from children of the past: A study of fifth graders' development of empathy with historical characters*. Unpublished doctoral dissertation, The University of Texas at Austin, America.
 43. Gerdes, Karen E. (2011). *Empathy, Sympathy, and pity: 21st-century definitions and implications for practice and research*. Journal of Social Service Research.
 44. Gerdes Karen E., Segal, E. (2011). Importance of Empathy for Social Work Practice: Integrating Neu/Science. *Social Work*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&hid=105&sid=ca61db05-6918-4c5b-987b-4911a0b861b3%40sessionmgr10> (žiūrėta 2012-04-03).
 45. Gevorgianienė, V. (1999). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto ugdytinių bendravimo gebėjimų ugdymas*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai (07 S). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
 46. Giardino, J., Gonzalez, A., Steiner, M., Fleming, A. S. (2008). *Effects of motherhood on physiological and subjective responses to infant cries in teenage mothers: A comparison with non-mothers and adult Hormones and Behavior*.
 47. Goleman, D. (2001). *Emocinis intelektas*. Vilnius: Presvika.
 48. Goleman, D (2008). *Emocinis intelektas darbe*. Vilnius: Presvika.
 49. Gudonis, V., Masiokienė, G. (2008). Mokytojų empatiškumo tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2 (18).
 50. Gonçalves-Pereira, M., Trancas, B., Loureiro, J., Papoila, A. (2013). *Empathy as related to motivations for medicine in a sample of first-year medical students*. Psychological reports: sociocultural issues in psychology;
 51. Güney, B. G., Şeker, H. (2012). *The use of history of science as a cultural tool to promote students' empathy with the culture of science*. Educational consultancy and research center: USA;

52. Hargie, O. (2011). *Skilled interpersonal communication: research, theory and practice (5th ed.)*. London and New York: Routledge.
53. Humphrey, R. H. (2013). *The Benefits of Emotional Intelligence and Empathy to Entrepreneurship*. Department of Management, Virginia Commonwealth University, Richmond;
54. Yu, J., Kirk, M. (2009). Evaluation of empathy measurement tools in nursing: systematic review. *Journal of Advanced Nursing*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&hid=127&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
55. Yu, J., Kirk, M. (2008). Measurement of empathy in nursing research: systematic review. *Journal of Advanced Nursing*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
56. Yu, G., Wang, Y., Liu, C. (2012). *Improving Public Service Quality from a Developmental Perspective: Empathy, Attachment, and Gender Differences*. Public Personnel Management
57. Young, A. (2010). *Empathy, cruelty, and the origins of the social brain*. Paper presented at Interacting Minds Workshop, Aarhus, Denmark.
58. Jaichumcheun, T., Jarmornmarn, S., Leelayoova, S., Mungthin, M. (2009). *Personality and social adjustment of medical cadets*. Phramongkutkloa College of Medicine. J Med Assoc Thailand.
59. Jensen, J. (2008). *Developing historical empathy through debate: An action research study*. Social Studies Research and Practice.
60. Jurevičienė, M. (2012). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto vaikų socialinių įgūdžių ugdymo strategijos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Šiauliai: Šiaulių universitetas.
61. Katelyn, R. B., Jennifer, P. L. (2013). *Development of Child Attachment in Relation to Parental Empathy and Age*. Psichi journal of psychological research. Eastern Connecticut State University.
62. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla.

63. Kennifer, SL., Alexander, SC., Pollak, KI., Jeffreys, AS., Olsen, MK., Rodriguez, KL., Arnold, RM, Tulsky, JA. (2009). *Negative emotions in cancer care: do oncologists' responses depend on severity and type of emotion?*
64. Kellett, J. B., R. H. Humphrey, R. G. Sleeth. (2006). *Empathy and the emergence of task and relations leaders*. The Leadership Quarterly.
65. Kellett, J. B., R. H. Humphrey, R. G. Sleeth. (2002). *Empathy and complex task performance: two routes to leadership*. The Leadership Quarterly.
66. Koehn, D. (1998). *Rethinking feminist ethics: care trust and empathy*. Londonas: Routledge.
67. Kramer, CA. (2012). *As if: connecting phenomenology, mirror neurons, empathy, and laughter*.
68. Krikštopaitis, M. (1976). *Emocijos, darbingumas ir sveikata*. Vilnius : Mokslas.
69. Kunyk, D., Olson, J, K. (2001). Clarification of conceptualizations of empathy. *Journal of Advanced Nursing*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=13&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
70. Khanuja, S., Dongalika, V., Arora, R., Gupta, A. (2011). *Empathy and sympathy in the medical profession: Should we stop the desertion?* Resident, Department of Anaesthesiology Rural Medical College.
71. Laursen, E. K., Moore, L., Yazdgerdi, S., Milberger, K. (2013). *Building empathy and social Mastery in students with autism*. Reclaiming Children and Youth;
72. Laužikas, J. (1993). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas. Šviesa;
73. Lepeškieienė, V. (1996). *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras;
74. Lelorain, S., Brédart, A., Dolbeault, S., Sultan, S. (2012). *A systematic review of the associations between empathy measures and patient outcomes in cancer care*. *Psycho-Oncology*;
75. Malinauskas, Romualdas (2008). Būsimųjų sporto pedagogų empatija: empirinio tyrimo rezultatai // *Mokytojų ugdymas*. Šiauliai : Šiaulių universiteto leidykla., Nr. 11(2), p. 46-56.
76. Mahsud, R., G. Yukl, and G. Prussia. (2010). *Leader empathy, ethical leadership, and relationship-oriented behaviors as antecedents of leader-member exchange quality*. *Journal of Managerial Psychology*.
77. Mellor, D., Wei Ting Fung, S., Mamat, N. H. (2012). *Forgiveness, Empathy and Gender—A Malaysian Perspective*. *Sex Roles: Springer Science & Business Media*.

78. Mete, S. (2007). The empathic tendencies and skills of nursing students. *Social Behavior & Personality: An International Journal*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=127&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
79. Metzger, S., Erdman, P., Ng, K. M. (2010). *Attachment in cultural contexts*. In P Erdman & K. iVI. Ng (Eds.), *Attachment: Expanding cultural connections*. New York, NY: Taylor and Francis Group, LLC.
80. Meier, S. T., David, S. R. (2008). *The elements of counseling*. Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning.
81. Mestre, MV., Samper, P., Frías, MD., Tur, AM. (2009). *Are Women More Empathetic than Men? A Longitudinal Study in Adolescence*.
82. Miller. A. J, Worthington. E. L, McDaniel. M. A. (2008). *Gender and forgiveness: A meta-analytic review and research agenda*. *Journal of Social and Clinical Psychology*.
83. Mikkelsen, A. (2010). *From sympathy to empathy: anzia yezierska and the transformation of the american subject*. American Literature: Duke University Press.
84. Mizrahi. T, Davis. L. E. (2008). *Encyclopedia of social work (2th ed., Vols. 1-4)*. Washington, DC, and . New York: NASW Press and Oxford University Press.
85. Monginatė, L. (2010). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Technika;
86. Nagle, Y. K., Anand, K. (2012). *Empathy and personality traits as predictors of adjustment in Indian youth*. Defence institute of psychological research, defence research and development organization, Delhi, India.
87. Neumann, M., Edelhäuser, F., Tauschel, D., Fischer, M. R., Wirtz, M., Woopen, C., Haramati, A., & Scheffer, C. (2011) *Empathy decline and its reasons: a systematic review of studies with medical students and residents*. *Academic Medicine*.
88. Neumann, M., Bensing, J., Mercer, S., Ernstmann, N., Ommen, O., Pfaff, H. (2009). *Analyzing the “nature” and “specific effectiveness” of clinical empathy: a theoretical overview and contribution towards a theory-based research agenda*.
89. *Nursing Older People*. (2003). Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=11&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).

90. Ozcan, C.T., Oflaz, F., Sutcu Cicek, H. (2010). Empathy: the effects of undergraduate nursing education in Turkey. *International Nursing Review*. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
91. Pavlovich, K., Krahnke, K. (2012). *Empathy, connectedness, and organisation*. Journal of Business Ethics.
92. Parra, A. (2013). *Cognitive and Emotional Empathy in Relation to Five Paranormal/Anomalous Experiences*. Department of Psychology, Universidad Abierta Interamericana, Buenos Aires, Argentina. *North American Journal of Psychology*;
93. Pedersen, R. (2009). *Empirical research on empathy in medicine—a critical review*.
94. Raby, D., (2012). *My Heart Can't Do What It Wants": Sadness and Learned Empathy in a Nahua Community*. American anthropological association;
95. Raudeliūnaitė, R. (2007). Sutrikusio regėjimo paauglių socialiniai įgūdžių tyrimas: interpersonalinis aspektas. *Socialusis ugdymas*, 1 (20), 64–84.
96. Rameson, L. T., Morelli, S. A., Lieberman, M. D. (2011). *The neural correlates of empathy: Experience, automaticity, and prosocial behavior*. Journal of Cognitive Neuroscience.
97. Rice, G. E. J. (1964). *Aiding behavior vs. fear in the albino rat*. Psychological Record
98. Roberge, M. É., Van Dick, R. J. (2010). *Recognizing the benefits of diversity: When and how does diversity increase group performance*. Human Resource Management Review.
99. Robinson, J. (2008). *Empathy and prosocial behavior*. *Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development*.
100. Ryff, C. D., William, J., Magee, K. C., Kling, E. H. (1999). *"Forging Macro- Micro Linkages in the Study of Psychological Well-Being."* The Self and Society in Aging Processes, edited by Carol D. Ryff and Victor W. Marshall. New York: Springer.
101. Reynolds, William J. (2000). Do nurses and other professional helpers normally display much empathy? *Journal of Advanced Nursing*; Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=15&hid=105&sid=4120b47b-66d0-430b-8434-303aaa3299d7%40sessionmgr11> (žiūrėta 2012-03-14).
102. Rubin, R. B., Martin, M. M. (1994). Development of a measure of Interpersonal Communication Competence. *Communication Research Reports*, 11, 33-34.

103. Roffey, S. (2004). *The new teacher's survival guide to behaviour*. London: Paul Chapman Publishing.
104. Rogers, Carl R. (2005). *Apie tapimą asmeniu*. Vilnius: VIA RECTA.
105. Sadri, G., T. J., Weber, W. A. Gentry. (2011). *Empathic emotion and leadership performance: an empirical analysis across 38 countries*. The Leadership Quarterly.
106. Sağkal, A. S., Türnüklü, A., Totan, T. (2012). *Empathy for interpersonal peace: effects of peace education on empathy skills*. Educational Sciences: Theory & Practice.
107. Schieman, S., Gundy, K. (2000). *The Personal and Social Links between Age and Self Reported Empathy*. Social Psychology Quarterly: University of Miami.
108. Segal, E. A., Cimino, A. N., Gerdes, K. E., Wagaman, M. A. (2013). *A confirmatory factor analysis of the interpersonal and social empathy index*. Journal of the Society for Social Work and Research.
109. Stansbury, J., Sonenshein, S. (2012). *Positive business ethics: Grounding and elaborating a theory*. In K. S. Cameron & G. M. Spreitzer (Eds.), The oxford handbook of positive organizational scholarship (pp. 340–352). Oxford: Oxford University Press.
110. Stegmann, S., Roberge, M. É., van Dick, R. (2012). *Getting tuned in to those who are different: The role of empathy as mediator between diversity and performance*, *Zeitschrift für Betriebswirtschaft*. Journal of Business Economics, Special Issue.
111. Smith, A., Juraskova, I., Butow, P., Miguel, C., Lopez, A-L., Chang, S., Brown, R., Bernhard, J. (2011). *Sharing vs. caring—the relative impact of sharing decisions versus managing emotions on patient outcomes*.
112. Shulman, L. (2009). *The skills of helping individuals, families, groups, and communities*. Florence, KY: Cengage.
113. Sullivan, M. (2012). *Adam Lanza, Asperger's and a misleading connection with violence*.
114. Swanson, G. (2013). *The tender instinct is the hope of the world: human feeling and social change before empathy*. New formation: UK.
115. Tangney, J. Stuewig, J. Mashek, D. (2007). *Moral emotions and moral behavior*. Annual Review of Psychology.
116. Titchener, EB. (1909). *Lectures on the Experimental Psychology of Thought-Processes*. New York: Macmillan.

117. Thompson, R. A. (1987) *Empathy and emotional understanding: The early development of empathy*. In: *Empathy and its development*, ed. N. Eisenberg & J. Strayer. Cambridge University Press.
118. Toussaint, L. Webb, J. R. (2005). *Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness*. Journal of Social Psychology.
119. Vaitkevičiūtė, V. (2007). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
120. Valeriani, M., Betti, V., Le Pera, D., De Armas, L., Miliucci, R., Restuccia, D., Avenanti, A., Aglioti, SM. (2008). *Seeing the pain of others while being in pain: a laser-evoked potentials study*.
121. Van Dick, R., Van Knippenberg, D., Hägele, S., Guillaume, Y. R. F., Brodbeck, F. (2008). *Group diversity and group identification: The moderating role of diversity beliefs*. Human Relations.
122. Vermeeren, B., Kuipers, B., Steijn, B. (2011). *Two faces of the satisfaction mirror: A study of work environment, job satisfaction, and customer satisfaction in Dutch municipalities*. Review of Public Personnel Administration.
123. Vitkauskas, R. (2003). *Muzikos mokytojo empatiškumas – jo profesinės savirealizacijos problema*. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/71/Vitkauskas.pdf> (žiūrėta 2011-11-11).
124. Wampold, B. E. (2007). *Psychotherapy: The humanistic (and effective) treatment*. American Psychologist, November, 857–873.
125. Weele, C. (2011). *Empathy's purity, sympathy's complexities*. Biology & Philosophy. Sep2011, Vol. 26. Wageningen University and Research Centre, The Hague, The Netherlands.

Tadas Šerpetauskas

THE EMPATHY IN WORKING PHYSICAL THERAPISTS

The Master Thesis

Summary

The final thesis analyses the empathy in working physical therapists and the level of empathy is measured.

The research involved 101 respondents : 8 in Tauragės rehabilitation center, 13 in rehabilitation center of Šiauliai, 14 in Republican Hospital of Šiauliai, 17 in Lithuanian University of Health Sciences Kaunas Clinics Hospital, 8 in Kelmė hospital, 8 in Mazeikiai hospital, 10 in Rehabilitation Hospital of Palanga, 4 in Department of Psychophysiology and Rehabilitation, 10 UAB Health center " Energy", 9 in Klaipėda hospital former seamen's Hospital physical therapists.

The empathy has been studied according to the methodology of A. Mehrabian and N. Epstein. The research aimed to find out the level of empathy in employed physical therapists. It was investigated empathy level dependence on sex, age, working experience and family status. The empathy test results were compared with future physical therapists empathy levels during the studies with regard to age and sex. The aim of the analysis of the data was used to determine, if empathy level changes in physical therapists working experience.

The results showed that with increasing age and years of working experience empathy level of physical therapists rapidly decline. Compassion, emotional understanding and empathy skills declining because of life experience working with complicated patients. Therefore, more and more people get used to protect themselves, they become less and less listening to others more trying to work on the templates and to avoid possible conflicts, ambiguous situations.

Working physical therapists empathy levels tend to decrease during the work experience. A growing number of low empathy level in professionals and high level of empathy tend to decrease annually. Most of high empathy levels have young professionals who have lack of work experience. Low level of empathy is more usual between physical therapists who have got a great work experience. The average level of empathy in all research are fickle and indecisive. It occurred primarily at employees with work experience ranging from 1 to 15 years. We assume that empathy level should decrease in every year of working experience.

Empathy observed dependence of age, more specialist is older, the less his empathy is. A significant decline in the high level of empathy established between early maturity and middle ages.

The hypothesis that working physical therapists empathy improves with increasing work experience has not been supported.

Key concepts: empathy, level of empathy, physical therapist, empathy at work.

Anketa

Gerbiami kolegos, darbas su specialiujų ugdymosi poreikių vaikais ir suaugusiais ligoniais, neįgaliaisiais yra nelengvas, reikalaujantis kantrybės, stiprios nervų sistemos. Neretai mūsų specialistai savo darbe patiria nusivylimą, greičiau nuvargsta, dažniau jaučia stresą. Norėdami patikrinti šiuos aspektus prašome nuoširdžiai atsakyti į Jums pateiktus klausimus.

Atsakymą žymėkite taip .

1. Jūs esate: moteris vyras
2. Jūsų amžius: (įrašykite skaičių)
2. Šeimyninė padėtis: vedęs/ištekėjusi nevedęs/neištekejusi
3. Darbo stažas:

Perskaitykite teiginius ir orientuodamiesi į tai, kaip Jūs elgiatės panašiose situacijose, išreiškite savo sutikimą “+”, neigimą “-“.

5. Mane liūdina kai matau, jog nepažįstamas žmogus, tarp kitų jam nepažįstamų žmonių, jaučiasi vienišas.....	
6. Žmogus pervertina gyvūnų sugebėjimus jausti ir pergyventi.....	
7. Man nemalonu, kai žmonės nesusilaiko ir reiškia savo jausmus.....	
8. Nelaimingi žmonės mane erzina tuo, jog jie patys savęs gailisi.....	
9. Kai šalia manęs kas nors nervinasi, aš taip pat pradedu nervintis.....	
10. Manau, jog verkti iš laimės kvaila.....	
11. Aš stipriai išgyvenu savo draugų problemas.....	
12. Kartais dainos apie meilę manyje iššaukia labai daug jausmų.....	
13. Aš labai jaudinuosi, kai žmonėms turiu pranešti jiems negerą žinią.....	
14. Mano nuotaikai didelę įtaką daro mane supantys žmonės.....	
15. Manau, jog užsieniečiai yra šalti ir bejausmiai.....	
16. Norėčiau, kad mano profesija būtų susijusi bendravimu su žmonėmis.....	
17. Aš nenusimenu, kai mano draugai pasielgia neapgalvotai.....	
18. Man patinka stebėti žmonių reakciją priimant dovanas.....	
19. Mano nuomone, vieniši žmonės paprastai esti blogą linkintys.....	
20. Kai matau verkiantį žmogų, pats nusimenu.....	
21. Klausantis kai kurių dainų, kartais jaučiuosi laimingas.....	
22. Kai skaitau knygą, (romaną, apysaką), taip pergyvenu, lyg tai vyktų su manimi.....	
23. Kai matau, kad su kažkuo blogai elgiasi, visada piktinuosi.....	
24. Galiu išlikti ramus, net kai aplinkui visi jaudinasi.....	
25. Jei mano draugas ar draugė pradeda kalbėti apie savo problemas, stengiuosi keisti pokalbio temą.....	
26. Man nepatinka, kai žmonės žiūrėdami filmą, dūsauja ar verkia.....	
27. Svetimas juokas manęs neužkrečia.....	
28. Kai priiminėju sprendimus, kiti žmonės tam įtakos neturi.....	
29. Prarandu ramybę jei mane supantys žmonės prislėgti.....	
30. Nepergyvenu jei matau, kad žmogus nusimena dėl menkniekių.....	

